

Kur'ân'ı Anlamada Siyak-Sibakin Önemi

Ali BAKKAL

Prof. Dr., Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Giriş

İslâm dininin Cenâb-ı Allah tarafından indirilen yegâne kutsal kitabı, Kur'ân-ı Kerîm'dir. Bu kitap inanç, ibadet, ahlak, bilgi ve diğer bütün amelî konularda İslâm dininin kaynağıdır. Eğer bu Kitap hangi konuda yanlış anlaşılırsa o hususta yanlış din anlayışı ortaya çıkmış olur. Kur'an'ın yanlış anlaşılması İslâm'a büyük zarar verdiği gibi, insanların da İslâm'dan soğumalarına ve uzaklaşmalarına sebebiyet verir. Ebedî hayatı müjdeleyen bir din olan İslâm'ın doğru anlaşılması için, Kur'an'ın mutlaka doğru anlaşılması gerekir.

Kur'an'ın doğru anlaşılmasını sağlayan en önemli metotlardan birisi siyâk-sibaka riayet etmektir.

Kur'ân-ı Kerim fesâhat ve belâgatın zirvesinde olan bir kitap olduğundan, onun harfleri, kelimeleri, cümleleri, âyetleri ve hatta sûreleri arasında eşsiz bir ahenk ve bütünlük bulunmaktadır. Her kelimeyi, her cümleyi ve her âyeti Kur'an'ın bütünlüğü içinde değerlendirmek mecburiyetindeyiz.

İsim ve fiil cümlesinin gerektirdiği asgarî şartları taşıyan her cümleden eksiksiz bir mâna çıkabilir. Ancak her zaman metne yüklenen anlam, gramatik olarak ondan anlaşılabilir mâna değildir. Çoğu kez kelimeler ve cümleler, içinde bulun-

dukları metin bağlamında, farklı bir anlam ifade ederler. Bir âyet veya bir cümleyi bağlamından koparıp tek başına anlamlandırmaya çalışmak, birçok yanlış beraberinde getirebilir. Bu yüzden her olayı kendi bağlamında değerlendirmek lazım geldiği gibi, her sözü de kendi bağlamında değerlendirmek gerekir.

Kur'an'ı doğru yorumlayabilmek için genel adıyla Tefsir Usûlü dediğimiz bir bilim dalı ortaya çıkmıştır. Bu bilim dalında pek çok konu ele alınıp ayrıntılı olarak incelenmiştir. Kur'an'ın doğru yorumlanması hususunda en önemli konulardan biri siyâk-sibâk olmakla birlikte, maalesef bu konu Tefsir Usûlü'nde müstakil bir başlık altında incelenmemektedir. Bundan daha üzüntü verici bir durum da, böylesine önemli bir konu üzerinde İlahiyat fakültelerimizde gereken çalışmaların yapılmamış olmasıdır. Tespit edebildiğimiz kadarıyla konu üzerinde Mustafa Ünver'in *Kur'an'ı Anlamada Siyâkın Rolü* isimle yüksek lisans çalışması dışında ciddi bir araştırma yapılmamıştır.

Bu çalışmada siyâk-sibâk teorisini anlatmak veya bu konuda bir teori oluşturmaktan ziyade, konunun önemini vurgulamak maksadıyla bazı örnekler üzerinde duracağız. Esasen bize göre tatminkâr bir siyâk-sibâk teorisi, öncelikle örneklerden yola çıkarak geliştirilebilir. Dolayısıyla bu çalışmamız, yeni araştırmalar için bazı yönlerden örnek teşkil edebilir bir mahiyet arz etmektedir.

I. Siyâk-Sibâk Kavramlarının Anlamı

Siyâk, sözlükte *sâka - yesûku - sevkan ve siyâkan* fiilinden gelen *fi'âl* vezninde bir mastar olup göndermek, sürmek, sevketmek, salmak gibi anlamlara gelmektedir. Arapça'da çarşıya *es-Sûk* isminin verilmesi de, muhtemelen malların satılması için buraya sürülmesi ve sevk edilmesinden dolayı olmalıdır. Yine Arapça'da orduyu sevk etmesinden dolayı komutana *es-Sâik* denir.

Siyâk kavramı istilahî olarak “sözün gelişi, ifade tarzı, üslup, tarz, anlatım biçimi” gibi mânalarda kullanıldığı gibi, bir terkip olarak *siyâku'l-keâm* da “sözün gelişi, sevk edilişi” anlamına gelmektedir.

Genel olarak siyâk, bir sözün kullanılmasını gerekli kılan ya da bu söze uygun düşen ortam anlamında kullanılmaktadır.

“Sevk” fiilinin arkasında, bu fiilin anlaşılması dışında, ondan daha önemli bir mâna aranmalıdır. O da sözün maksadıdır. Bir malın çarşıya sevk edilmiş olduğunu söylemekteki maksat, malların sadece çarşıya götürülmesi değil, çarşıya götürüldükten sonra satışa arz edilmesidir. Yine bir komutanın orduyu sevk etmesinden maksat, sadece ordunun savaş mahalline götürülmesi değil, savaş mahallinde düşmanla savaşmaktır. Bir sözün onun kullanılmasını gerek-

li kılan bir ortamda söylenmesi de, o sözün o ortam açısından hangi maksatla kullanıldığı anlamına gelir. Başka bir ifadeyle siyâk, sözün kullanılış tarzı ve ortamından yola çıkarak o sözün söyleniş gayesini ortaya koymak demektir. Dolayısıyla siyâk kavramıyla sözün maksadı ve gayesi arasında sıkı bir ilişki vardır. Siyâk, üslûbundan ve söylendiği ortamdan hareketle sözün maksadını ve gayesini anlamaya çalışmak demektir. Nitekim fıkıh usûlcüleri sözü mânasının açıklığı itibarıyla zâhir, nas gibi kısımlara ayırırken nassı zâhirden ayıran durumun nassın mânasının “*mesûkun leh* olması (= sözün maksat ve gayesine delâlet etmesi)” şeklinde ifade ederler.

Sibâk, sözlükte *sebeka-yesbiku/yesbuku-sebkan* ve *sibâkan* kökünden *fi'âl* vezninde bir mastar olup “yarışta, savaşta, ilimde, müslüman olmada, kısaca hemen her alanda ilk, öncü ve birinci olmak” anlamına gelir. Bu kökten gelen kelimeler genelde bütün türevlerinde öne geçmek, tekaddüm etmek gibi anlamları ifade etmektedirler.

Sibâk kavramı istilâhî olarak, “bir şeyin geçmişi, öncesi, üst tarafı, başlangıcı, dil açısından bir ifadenin öncesi, yukarısı” gibi mânalarda kullanıldığı gibi; bir terkip olarak *sibâku'l-keâm*, “sözün baş tarafı ile olan bağlantısı, sözün evlinden, öncesinden gelen mâna, evveliyet” karşılığı olarak kullanılır. Buna göre sibâk kavramının istilâhî anlamı, büyük ölçüde lügat anlamını korumuş olmaktadır.

Genel olarak *siyâk-sibâk* kavramları birlikte kullanıldığı zaman, öncesine ve sonrasına bakarak, sözün hangi anlamda kullanıldığını tespit etmeye çalışmak anlamına gelir. Bu durumda sibâk kavramının önceki, siyâkın ise sonraki anlamına gelmiş olduğu kabul edilir. Nitekim Mustafa Ünver de “bir birimden önceki birime *sibâk*, sonraki birime ise *siyâk* denmektedir” demek suretiyle bu genel anlayışa işaret eder. M. Ünver’in de açıkça ifade ettiği gibi “doğru ve uygun olan ‘sözün siyâkı sibâkı’ değil, ‘sözün sibâkı siyâkı’ olmalıdır” şeklinde düşünmek daha isabetli görülebilir. Ancak bize göre ‘siyâk-sibâk’ şeklindeki kullanım doğrudur. Çünkü siyâk kavramıyla “sözün sonrası” değil, “sözün maksadı” kastedilmektedir. Sözden maksat, lafız vasıtasıyla konuşanın bu söze yüklediği maksadını anlamaktır. Maksadın da tam olarak anlaşılması için konuyla ilgili sözü sonuna kadar dinlemek gerekir. Buna göre sözün maksadının anlaşılması sözün öncesine bakmakla mümkündür. Genel olarak maksat anlaşılmadan söze son verilmez. Söz sona erince de bu sözle artık maksadın anlaşılması gerekir. Yani normal konuşmalarda bir sözü anlamak için sözün sonrasına bakmak gerekmez.

Yazılı kitaplarda son söz, belli bir konunun anlatılıp da sözün bitirildiği lafızdır. Konunun bir bütün olarak anlaşılması için konuyla ilgili sözlerin başından sonuna kadar incelenmesi gerekir. Ancak konu bütünlüğü olan bir pasajın ortasındaki bir söz anlaşılacak isteniyorsa, o zaman bu sözün anlaşılması için sözün başından buraya kadar okumak yeterli olmaz; konuyla ilgili sözün sonuna kadar okunması gerekir. Dolayısıyla yazılı metinlerde sözün hem öncesine hem sonrasına bakmak lazımdır.

Siyâk kavramı, Sözün gelişinden, söyleniş tarzından, söylendiği ortamdan hareketle sözün maksudını anlamak olduğu için her zaman siyâk kavramıyla birlikte sibâk kavramının kullanılmasına ihtiyaç duyulmaz. Bu açıdan bakıldığında siyâk kavramı sibâk kavramını da içine almaktadır. Bu yüzden kullanışta “siyâk-sibâk” kavramlarını birlikte kullanmak yerine *siyâk* veya *siyâk-ı kelâm* sözü tek başına kullanılır. Bu anlamda siyâk kavramı, öncesine, sonrasına, söyleniş tarzına, söylendiği ortama ve söyleniş şekline bakarak sözün hangi anlamda kullanıldığını tespit etme durumunu ifade eder. Konuya böyle bakıldığında siyâk kavramı da ıstılâhî anlamda lûgat anlamını korumuş olmaktadır.

II. Siyâk-Sibâk Hiyerarşisi

Kur'an'da siyâk-sibâk ilişkisini üç kademede değerlendirmek gerekir. Bu kademeler birbirinden bağımsız olup birine göre bir değerlendirme yaptığımız zaman, diğer kademelerin ortadan kalktığı gibi bir durum anlaşılmalıdır.

A. Ardışık Cümleler Arasındaki Siyâk-Sibâk İlişkisi

Uzun bir âyette veya kısa sûrelerde ard arda gelen birkaç âyette doğru anlam, ard arda gelen cümleleri birlikte ele almakla ortaya çıkar. Bazen âyetin ortasında yer alan bir cümleyi tek başına okuduğumuz zaman, bu cümlede anlam bütünlüğünün tam olduğunu; dolayısıyla cümledeki anlamın bu cümlelenin öncesinde veya sonrasında bir ilişkisi olmadığını düşünebiliriz. Fakat cümleyi öncesinde ve sonrasında yer alan diğer cümlelerle birlikte okuduğumuz zaman, bazen cümlelenin anlamının değiştiğini görmemiz hiç de uzak bir ihtimal değildir. Bunun en açık örneği Bakara sûresinin 275. âyetidir:

Problem: Şeytanın çarpmış olduğu kimse gibi kalkanlar, sadece faizi yiyenler midir, yoksa faizi yemekle birlikte onu alışverişe benzetip ayrıca helal olduğunu ileri sürenler midir?

Bakara 275. “*Ribâ (faiz) yiyen kimseler, şeytan çarpan kimse nasıl kalkarsa ancak öyle kalkarlar. Bu ceza onlara, ‘alış-veriş de faiz gibidir’ demeleri yüzündendir.*”

Oysa Allah, alışverişi helal, faizi de haram kılmıştır. Bundan böyle her kim, Rabbinden kendisine gelen bir öğüt üzerine faizciliğe son verirse, geçmişte olanlar kendisine ve hakkındaki hüküm de Allah'a kalmıştır. Her kim de yeniden faize dönerse işte onlar cehennem ehlidirler ve orada süresiz kalacaklardır.”

Siyâk-sibâk açısından âyetin tahlili:

Sonrasından bağımsız olarak âyetin ilk cümlesi esas alındığı zaman bazı insanların kıyamet gününde şeytan çarpmış kimseler gibi kalkmalarının sebebinin, sadece faizi yemeleri olduğu anlaşılmaktadır. Ancak âyetin devamı okunduğunda bu şekilde kalkanların faizi yemekle yetinmeyip ayrıca onu alışverişe benzetmek suretiyle helal sayanlar olduğu ortaya çıkmaktadır.

B. Âyet Grubu İçindeki Siyâk-Sibâk İlişkisi

Bazen birkaç âyetten meydana gelen bir âyet grubunun ortasında yer alan bir âyetin doğru anlaşılması, ancak bu âyetin öncesinde ve sonrasında yer alan diğer âyetlerin de okunmasıyla mümkün olur. Eğer âyeti, diğer âyetler arasından cımbızla çeker gibi alıp tek başına anlamaya kalkışırsak yanlış anlama ihtimali bir hayli yüksek olacaktır.

Problem: İsrâ 85. âyette iki defa geçen “er-rûh” kelimesi, insanı canlı tutan “ruh” anlamına mı, yoksa “vahiy” anlamına mı geliyor?

İsrâ Sûresi’ndeki 81-85. âyetler:

81. *Yine de ki: Hak geldi; bâtil yıkılıp gitti. Zaten bâtil yıkılmaya mahkumdur.*

82. *Biz, Kur’an’dan öyle bir şey indiriyoruz ki o, müminler için şifa ve rahmettir; zalimlerin ise yalnızca zıyanını artırır.*

83. *İnsana nimet verdiğimiz zaman (bizden) yüz çevirip yan çizer; ona bir de zarar zıyan dokunacak olsa iyice karamsarlığa düşer.*

84. *De ki: Herkes, kendi mizaç ve meşrebine göre iş yapar. Bu durumda kimin doğru bir yol tuttuğunu Rabbiniz en iyi bilendir.*

85. *Sana ruh hakkında soru sorarlar. De ki: Ruh, Rabbimin emrindedir. Size ancak az bir bilgi verilmiştir.*

86. *Hakikaten, biz dilersek sana vahyettiğimizi ortadan kaldırırız; sonra bu durumda sen de bize karşı hiçbir koruyucu bulamazsın.*

87. *Ancak Rabbinin rahmeti (sayesinde Kur’an baki kalmıştır). Çünkü O’nun sana lülfkârlığı çok büyüktür.*

88. *De ki: Andolsun, bu Kur’an’ın bir benzerini ortaya koymak üzere insü cin bir araya gelseler, birbirlerine destek de olsalar, onun benzerini ortaya getiremezler.*

Siyâk-sibâk açısından âyetlerin tahlili:

81. âyette hakkın gelmesiyle batılın yok olup gittiği beyan edilmek suretiyle Kur'an'ın hakkın ve doğrunun ölçüsü olduğuna dikkat çekiliyor.

82. âyette Kur'an'ın müminler için şifa ve rahmet olduğu ifade edilmekle onun, her türlü sosyal hastalıklar ve adaletsizlikler karşısında tedavi edici bir unsur olduğu vurgulanıyor.

83. âyette insanın genel mizacından bahsediliyor: insana nimet verildiği zaman bundan yüz çevirir ve küstahça yan çizer. Burada nimetten kasıt Kur'an'dır. Kur'an karşısında da insanların aynı tavrı sergilediklerine vurgu yapılıyor.

84. âyette herkesin kendi mizacına ve yapısına göre bir yol çizdiğine ve fakat kimin doğru yolu seçtiğini Allah'ın bildiğine dikkat çekiliyor. Yani doğrunun ne olduğunu bulmak için insanların mizaçlarına değil, Allah'ın indirdiği vahye bakılmalıdır.

85. âyette ise bir nevi bu mizaç bozukluğu içinde vahye inanmadıkları için "Vahiy de ne oluyor ki?" diye Hz. Peygamber'e itirazvârî bir soru sorduklarına işaret ediliyor. Cenab-ı Allah da bu gayr-i ciddi soruya karşı "Vahyin Allah'ın emri olduğunu" beyan ediyor. Siyâk-sibak açısından bakıldığında âyette iki defa geçen "er-rûh" kavramı, bildiğimiz ruh anlamında değil vahiy ve Kur'an anlamındadır.

86. âyette Cenab-ı Allah, eğer dilerse hakkın ve doğruluğun kıstası olan vahyi giderebileceğine, ancak o zaman da insanların doğru yola bulması için başka vasıtalar bulamayacaklarına dikkat çekiyor.

87. âyette ise Cenab-ı Allah, kendisinin lütuf ve rahmetinin çok oluşu sebebiyle hidayet kaynağı olan vahyi geri çekmediği vurguluyor.

88. âyette Cenab-ı Allah Kur'an'ın Allah tarafından geldiği konusunda insanların şüphe etmemeleri gerektiğine dikkat çekiyor. Eğer mizaçlarının farklılığı sebebiyle böyle bir şüpheye düşerlerse, konuyu test edebilirler: Bütün insü cin bu Kur'an'ın bir benzerini ortaya koymak için bir araya gelip birbirlerine yardım etsinler. Görülecektir ki insü cin Kur'an'ın bir benzerini ortaya koymaktan aciz kalacaktır. Şu halde bu Kur'an Allah'ın vahyidir ve doğruluğun kıstasıdır.

C. Farklı Sürelerde Yer Alan Aynı Konuyla İlgili Âyet Grupları Arasındaki Siyâk-Sibâk İlişkisi

Bu kısmın en açık örneği Kur'an âyetlerinin birbirini nesh edebileceğine dair delil olarak gösterilen Bakara 106'ıncı, Nahl 101'inci ve Ra'd 39'uncu

âyetlerdir. Bu âyetlerin her birini önce kendi âyet grubu içinde, daha sonra da diğer âyetlerle mukayeseli olarak inceledik ve söz konusu âyetlere bu anlamı yüklemenin doğru olup olmadığını tartıştık.

Problem: Bakara 105. âyette geçen “âyet” lafzı “Kur’an âyeti” mi, yoksa “Kur’an’ın tamamı, din ve şeriat” anlamına mı geliyor?

Bakara sûresi’nin 105-109. âyetleri:

105. *(Ey müminler!) Ehl-i Kitaptan kâfirler ve putperestler de Rabbinizden size bir hayır indirilmesini istemezler. Halbuki Allah rahmetini dilediğine verir. Allah büyük lütuf sahibidir.*

106. *Biz, bir âyeti nesheder (hükümünü yürürlükten kaldırır) veya onu unutturursak mutlaka ondan daha iyisini veya benzerini getiririz. Bilmez misin ki Allah her şeye kadirdir.*

107. *(Yine) bilmez misin, göklerin ve yerin mülkiyet ve hükümranlığı yalnızca Allah’ındır. Sizin için Allah’tan başka ne bir dost ne de bir yardımcı vardır.*

108. *Yoksa siz de (ey müslümanlar), daha önce Musa’ya sorulduğu gibi peygamberinize sorular sormak mı istiyorsunuz? Kim imanını küfre değiştirirse, şüphesiz dosdoğru yoldan sapmış olur.*

109. *Ehl-i kitaptan çoğu, hakikat kendilerine apaçık belli oldukçan sonra, sırf içlerindeki kıskançlıktan ötürü, sizi imanınızdan vazgeçirip küfre döndürmek istediler. Yine de siz, Allah onlar hakkındaki emrini getirinceye kadar affedip bağışlayın. Şüphesiz Allah her şeye kadirdir.*

Siyâk-sibâk açısından âyetlerin tahlili:

105. âyette Müslümanlarla Ehl-i Kitab ve müşrikler arasında bir ilişki kurulmakta; Ehl-i Kitab ve müşriklerin Müslümanlara bir “hayır” indirilmesini istemedikleri ifade edilmektedir. Burada âyetteki “hayır” kelimesiyle “vahiy”in kastedildiği açıktır. Nitekim Râzî de âyette geçen *Hayr* kelimesinin vahiy anlamına geldiğini ifade etmektedir.¹ müslümanlar için inen bu vahiy ise Kur’an’dan başka bir şey değildir. Netice itibariyle *Hayr* kelimeleriyle “Kur’an, din ve şeriat” kastedilmiş olmaktadır. Bu inen vahiy, müminler için aynı zamanda bir “rahmet”tir. Rahmet kelimesi şefkat ve merhametin açıkça tezahür ettiği yerde, büyük hayır ve iyilikler için kullanır. İnsanları topyekûn dalâletten kurtarıp hidayete erdirmesi sebebiyle Kur’an ve İslâm dini için rahmet tabirinin kullanılması son derece

¹ Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, (nşr. Abdurrahman Muhammed), Mısır trs., III/225.

tabiidir. Nitekim birçok âyette Kur'ân-ı Kerim, müminler için hidayet ve rahmet olarak nitelendirilmiştir.²

106. âyette, Cenâbı Allah bir “âyet”in hükmünü yürürlükten kaldırır (nesheder) veya onu unutturursa (ertelersek) mutlaka daha iyisini veya benzerini getireceğini vaat ediyor ve kendisinin “her şeye kâdir” olduğunu vurguluyor.

Tefsir ve fıkıh geleneğimizde âyetteki “âyet” kelimesi, “Kur'an âyeti” anlamında ele alınmış ve bu âyet, “bir âyetin hükmünü başka bir âyetle kaldırma” anlamındaki nesh için delil teşkil ettiği ifade edilmiştir. Ancak siyâk-sibâk ilişkisi dikkate alındığında buradaki “âyet” kelimesinin, “Kur'an âyeti” değil, “vahiy, din ve şeriat” anlamına geldiği anlaşılmaktadır. Âyetin, öncesi ve sonrasıyla birlikte okunması halinde, “âyet” kelimesiyle bir din ve şeriatın kastedildiği açıkça anlaşılmaktadır. Kaldı ki “âyet” kelimesine, “Kur'an âyeti” anlamı verildiği zaman nesh ve insâ kavramlarına uygun bir anlam vermek mümkün olmamakta, bunun tersine olarak “âyet”e “din ve şeriat” anlamı verildiği zaman ise âyetin anlamı tam yerine oturmaktadır. Şöyle ki:

a. Âyette nesh ve insâ'dan, araya “ev = veya” edatı konmak suretiyle ayrı ayrı söz edildiğine göre, bu ikisinin ayrı şeyler olması gerekmektedir. Sonra gelen bir âyetin, önce gelen âyetin hükmünü yürürlükten kaldırmasına “nesh” denmektedir. Bu durumda “insâ” =geciktirme” da aynı anlama gelmiş olmaktadır. Çünkü hem neshte, hem insâda bir âyet önce gelmiş, diğer âyet sonra gelmiş olup önce gelen âyetin hükmü sonra gelen âyet tarafından kaldırılmıştır. Eğer “insâ”ya unutmama anlamı verilirse, o zaman âyetin önceden inip de unutturulan bir âyet yerine sonradan başka âyetlerin indiği anlamına gelir ki bu da İslâm'daki Kur'an telâkkisine uymaz. Halbuki âyette, nesh ve insâ'dan ayrı ayrı bahsedildiğine göre bunların ayrı ayrı anlamlar taşımaları lazım gelir. Fakat klasik tefsirlerde böyle bir anlamı bulamıyoruz.

b. 105. âyetle 106. âyeti birbiriyle irtibatlı olarak anlamaya çalıştığımızda, eğer 106. âyetteki “âyet” kelimesi “Kur'an âyeti” anlamında ele alınacak olursa, o zaman iki âyetin ilişkisinden tefsirlerdeki yorumun zıddına bir anlam çıkar. Gelecekteki yorumu göre müşrikler bir âyetin başka bir âyetle nesh edildiğini görünce “Muhammed bugün, dünkü söylediklerinin tersini söylüyor” anlamındaki sözleriyle Peygamber Efendimizle alay etmişler, bunun üzerine Hz. Peygamber'i teskin için neshle ilgili âyet nazil olmuştur. Yani müşrikler Nâsîh denilen âyetlerin nü-

² İsrâiloğullarını hidayete erdirmek ve rahmet etmek maksadıyla Tevrat verilmiştir (En'âm 6/154); Kur'an'ın da Müslümanlar için Allah tarafından hidayet ve rahmet olarak indirildiği açıklanmıştır (Bkz. En'âm 6/157; A'râf 7/52; Yunus 10/57; Yusuf 12/111; İsrâ 17/82...).

zülünden dolayı sevinmişlerdir. Halbuki 105. âyette, Ehl-i Kitab ve müşriklerin Müslümanlar için bir şey indirilmesinden hoşlanmadıkları açıkça vurgulanmıştır. Bu durumda Tefsir kitaplarında verilen anlam ile âyetin açık ifadesi arasında bir çelişki mevcuttur.

c. Eğer sonra gelen âyet, öncekinden daha hayırlı olacaksa, sonraki âyetin gelmesinin bir anlamı vardır. Fakat nâsîh, mensûhun misli olacaksa, birinci âyetin neshedilmesinin bir mantığı yoktur.

e. Nâsîhin “daha hayırlı” olduğunun kabul edilmesi dahi, bizi Kur'an âyetlerinin bazısının diğerlerinden daha hayırlı olduğu şeklinde bir ayırma götürür. Böyle bir ayırım inanç sistemi açısından tehlikelidir.

f. Nesh ve insâ, âyette “Allah'ın her şeye kâdir olduğu” bir iş olarak değerlendirilmiştir. Bir âyetin başka bir âyetle değiştirilmesi, Allah'ın kudretiyle irtibatlandırılacak kadar büyük bir iş değildir. Allah'ın kudreti yanında, bir âyeti bir başka âyetle değiştirmek küçük bir şeydir.

g. 106. âyetteki “âyet” kelimesinin, “din ve şariat” anlamında ele alınması halinde ise âyetin anlamı, hem siyâk-sibâk, hem de kendi bütünlüğü içinde yerli yerine oturmaktadır. Bu durumda âyet sadece dinler ve şariatlar arasındaki neshe delâlet eder. Semavî dinlerin bir kısmının unutulmayıp insanlar tarafından bilindiği bir gerçektir. Meselâ, Hz. Musa'ya indirilen Tevrat ve Yahudilik dini böyledir. Bazıları ise büyük ölçüde unutulmuştur. Meselâ, Hz. İbrahim'e indirilen Suhuf ve onun Hanif dini böyledir. İslâm dini, Musevî dinini neshetmiş olup neshettiği dinden daha hayırlıdır. Hz. İbrahim'in dini ise unutturulmuş bir dindir ve İslâm bu dinin yerine gelmiş olup her ikisi de hayırlı olmak bakımından birbirinin mislidir, ikisi de birbirlerine benzemektedirler.

h. Bir din ve şariatın yerine başka bir din ve şariatın getirilmesi büyük bir olaydır ve bu olayın “Allah'ın her şeye kâdir olduğu” bir iş olarak değerlendirilmesi uygun bir ifade tarzıdır.

i. 106. âyetteki “âyet” kelimesiyle, diğer âyetlerde geçen ve “Kur'an âyeti” anlamına gelen kelimeler arasında da önemli bir fark vardır. Başka âyetlerde “Kur'an âyeti” anlamındaki bütün “âyet” kelimeleri “âyât” şeklinde çoğul olarak gelirken, burada ve Nahl sûresinin 101. âyetinde tekil olarak gelmiştir.

107. âyet, 106. âyetle ilişkilendirildiği zaman nesh ve insâ olayını ancak “göklerin ve yerin mülkiyet ve hükümlanlığı yalnızca kendisine ait olan Allah” gerçekleştirebilir. Bir âyetin başka bir âyetle değiştirilmesi Allah'ın kudretine atfedilmesi gereken bir iş değildir. Ancak bir dinin başka bir dinle değiştirilmesi halimde böyle bir münasebet kurulabilir.

108. âyette Müslümanlar uyarılmakta ve Yahudilerin Hz. Musa'dan bazı şeyleri istemeleri gibi bazı fiillere kalkışmamaları gerektiğinden söz edilmektedir. Yahudiler Hz. Musa'dan ne istiyorlar ve ona ne soruyorlardı da Cenâb-ı Allah Müslümanları benzeri bir olaydan menediyordu?

Bu olay sûrenin biraz yukarısında şöyle anlatılıyor: “Ve (hatırlayın.) (Hani) ‘Ey Musâ! Doğrusu Allah’ı kendi gözümüzle görmedikçe sana asla inanmayacağız’ dediğinizde, (işte o an) siz daha (ne oluyor diye) çevrenize bakınıp dururken ceza yıldırımını (sâ’ika) sizi yakalamıştı.”³

108. âyetin 105. ve 106. âyetlerle sıkı bir ilişkisi vardır. Bu âyet, 106. âyetteki “âyet” kelimesiyle kastedilen şeyin Hz. Peygamber’e indirilen din ve şeriat olduğunu teyid ettiği gibi, 105. âyetteki “hayr”ın da Hz. Muhammed’e vahiy yoluyla gelen din ve şeriat olduğu anlaşılmaktadır. Bir nevi Müslümanlara Cenab-ı Allah şöyle diyor: Ben size yeni bir din indiriyorum. Ehl-i Kitab ve müşrikler, size böyle bir dinin indirilmesini istemezler ve bu işten hoşlanmazlar. Sakın siz de geçmişte Yahudilerin Hz. Musa’ya yaptığı gibi, Hz. Muhammed’i (sav) sorguya çekercesine “Ey Muhammed! Doğrusu Allah’ı kendi gözümüzle görmedikçe sana asla inanmayacağız” demeyesiniz.

Tefsirlerde bu âyet, Hz. Peygamber’e çok soru sorulmasıyla ilişkilendirilmiştir. Konuya siyâk-sibâk açısından bakıldığında âyetin bu mânaya bir delâleti olmadığı görülür.

109. âyet, hem konuyu 105. âyetle ilişkilendirmekte, hem de Müslümanlar için ikinci bir uyarı yapmaktadır. 105. âyette “*Ehl-i Kitab’ın Müslümanlar için Allah tarafından bir hayır indirilmesini istemedikleri*” vurgulandıktan sonra, bu âyette de bu istemezliğin ve hoşnutsuzluğun neticesi olarak Ehl-i kitaptan çoğunun, hakikat kendilerine apaçık belli olduğu halde, sırf içlerindeki kıskançlıktan yüzünden, müslümanları imanlarından vazgeçirip küfre döndürmek istediklerinden bahsediyor ve Cenâb-ı Allah Müslümanları bu şekilde Ehl-i Kitab’a karşı uyarıyor.

Bu âyetteki “*Şüphesiz Allah her şeye kâdir*” ifadesinin, yeni bir din getirmekle ilgili olduğunu anlamak zor değildir. Aynı ifade –inne, enne farkıyla– 106. âyetin sonunda da vardır. Bu ifadelerin ikisinin de delâleti aynıdır. Yani Cenab-ı Allah, bu âyette de Yahudilik ve Hıristiyanlık dinlerini neshedip onların yerine yeni bir din getirmeye gücünün yettiğine vurgu yapıyor.

³ Bakara 2/55.

Âyet grubu içerisinde 106. âyetteki “âyet” kelimesinin “Kur'an âyeti” anlamına gelmesi, Ehl-i Kitab'ı tatmin etmez. Çünkü bir âyetin başka bir âyetin değiştirilmesiyle onlar açısından maksat hasıl olmaz. Onlar Müslümanların tamamen inen vahye sırt çevirmelerini istemektedirler.

105-109. âyetler siyâk-sibâk ve konu bütünlüğü açısından incelendiğinde konunun yeni bir vahiy (Kur'an, din, şariat) indirilmesi sebebiyle Ehl-i Kitab ve müşriklerin bundan hoşlanmadığı, buna rağmen Cenâb-ı Allah'ın Müslümanlar için yeni bir din getirdiği, fakat Ehl-i Kitab'ın kıskançlık sebebiyle Müslümanları imanlarından vazgeçirmek ve küfre döndürmek için olanca güçleriyle çalışacaklarıyla ilgilidir. Allah Teâla Ehl-i Kitab'ın tuzaklarına düşmemeleri için müslümanları uyarıyor ve geçmişte Yahudiler gibi davranmamaları gerektiği hususunda ikaz ediyor.

Problem: Nahl 101. âyette geçen “âyet” lafzı “Kur'an âyeti” mi, yoksa “Kur'an'ın tamamı, din ve şariat” anlamına mı geliyor?

Nahl Sûresi'nin 98-105. âyetleri:

98. *Kur'an okuduğun zaman o kovulmuş şeytandan Allah'a sığın!*

99. *Gerçek şu ki: İman edip de, yalnız Rablerine tevekkül edenler üzerinde onun (şeytanın) bir hakimiyeti yoktur.*

100. *Onun hakimiyeti, ancak onu dost edinenlere ve onu Allah'a ortak koşanlardır.*

101. *Biz bir âyetin yerine başka bir âyeti getirdiğimiz zaman –ki Allah, neyi indireceğini çok iyi bilir– “Sen ancak bir iftiracısn” dediler. Hayır; onların çoğu bilmezler.*

102. *De ki: Onu, Mukaddes Rûh (Cebrail), iman edenlere sebat vermek, müslümanları doğru yola iletmek ve onlara müjde vermek için, Rabbin katından hak olarak indirdi.*

103. *Şüphesiz biz onların: “Kur'an'ı ona ancak bir insan öğretiyor” dediklerini biliyoruz. Kendisine nisbet ettikleri şahsın dili yabancıdır. Halbuki bu (Kur'an) apaçık bir Arapçadır.*

104. *Allah'ın âyetlerine inanmayanlar yok mu, kuşkusuz Allah onları doğru yola iletmez ve onlar için elem verici bir azap vardır.*

105. *Allah'ın âyetlerine inanmayanlar, ancak yalan uydurur. İşte onlar, yalancıların kendileridir.*

Siyâk-sibâk açısından âyetlerin tahlili:

98. âyette şeytanın, Kur'an'ın düşmanı olduğuna vurgu yapılıyor.

99. âyette, şeytanın insanın da düşmanı olup insan üzerinde hakimiyet kurmak istediğine dikkat çekiliyor.

100. âyette şeytanın ancak kendisine dost olan üzerinde hakimiyet kurabileceği ifade ediliyor.

101. âyette şeytanın ve onun yolunda gidenlerin, insanları nasıl yanıltmaya çalıştıklarından söz ediliyor. Cenab-ı Allah yukarıda sözünü ettiği Kur'an'ı indirdiğinde şeytanın yolunda gidenlerin Hz. Peygamber'e "*Sen iftiracısın*" demek suretiyle insanların zihinlerini bulandırmaya çalıştıklarına dikkat çekiyor.

Tefsircilerimiz "bir âyetin yerine başka bir âyeti getirdiğimiz zaman" ifadesinde iki defa geçen "âyet" kelimesini "Kur'an âyeti" anlamında ele alıyorlar ve bu âyeti Kur'an'ın Kur'an'ı neshi konusunda delil gösteriyorlar. Halbuki bu ifadeyi hem 98. âyette geçen "Kur'an" ifadesiyle, hem de bu ibareyi takip eden "*Sen ancak bir iftiracısın, dediler*" sözüyle birlikte ele almak gerekir. Yukarıdan beri sözü edilen şey Kur'an olduğu gibi, "*Sen ancak bir iftiracısın*" sözünü de kafirler, önceki âyetin hükmünün sonra gelen bir âyetle yürürlükten kaldırması için değil, Kur'an'ın tamamı için söylüyorlardı. Hz. Peygamber (sav) onlara âyet diye ne okursa okusun bunu kendisinin uydurduğunu, Allah'tan vahiy almadığını söylüyorlardı. Konunun, bir âyetin başka bir âyeti neshetmesiyle bir alakası yoktur. Bundan sonra da konu yine Kur'an bağlamında devam ediyor.

102. âyette Kur'an'ın indirenin Ruhu'l-kudüs olduğu tasrih ediliyor.

103. âyette iftiranın şekli anlatılıyor. Kâfirler "*Kur'an'ı ona ancak bir insan öğretiyor*" diyerek Hz. Peygamber'i yalancılıkla itham ediyorlar. Halbuki Allah Kur'an'ı apaçık bir Arapça kitap olarak indirdiğini, kendisine nisbet ettikleri şahsın dilinin ise Arapça olmayıp Hz. Peygamber'in bilmediği yabancı bir dil olduğunu tasrih ediyor. Yani iftira olayı, sadece nâsih sayılan âyetlerle ilgili olmayıp Kur'an'ın gerçek vahiy olup olmamasıyla ilgilidir.

Müşrikler, insanları şüpheye düşürmek ve onların kalplerini çelmek maksadıyla, Kur'an'ı Peygamber'e Rum ve hıristiyan dinine mensup Cebra veya Yaiş adında bir kölenin öğrettiğini ileri sürdüler. Halbuki köle, Rum olduğu için, Arapçayı doğru dürüst bilmiyordu. Kur'an'ın fesahat ve belâgatı karşısında ise, bütün Arap edipleri hayretlerini gizleyememişlerdi. Bazı şairler, Kur'an indikten sonra, Kâbe duvarında askıda bulunan, en üstün şiirlerini bile askıdan almışlar ve –Kur'an varken, bu şiir askıda kalmaz– diyerek, Kur'an'ın üstünlüğünü itiraf etmişlerdi. Arapçayı doğru dürüst bilemeyen yabancı bir kölenin, böyle üstün bir eser meydana getirmesi mümkün değildi.

104. âyette Allah, Kur'an'a inanmayanların doğru yolda olmadıkları ve onlar için elem verici bir azap olduğu ikazında bulunuyor.

105. âyette ise Cenâb-ı Allah kendisinin âyetlerine yani Kur'an'a inanmayanları yalancı olduklarını vurguluyor.

Netice itibariyle 98-105. âyetlerde ana konu Kur'an'dır. "Bir âyetin yerine başka bir âyeti getirilmesinden" maksat da, bir dinin yerine başka dinin, bir şeriatın yerine başka bir şeriatın getirilmesidir.

Problem: Ra'd 39. âyette geçen "Allah dilediğini siler, (dilediğini de) sabit bırakır" ifadesinin, mensûh ve nâsîh âyetlere mi, yoksa nâsîh ve mensûh dinlere delâlet ettiği.

Ra'd Sûresi'nin 36-40. Âyetleri:

36. Kendilerine kitap verdiğimiz kimseler, sana indirilene (Kur'an'a) sevinirler. Fakat (senin aleyhinde birleşen) guruplardan onun bir kısmını inkâr eden de vardır. De ki: Bana, sadece Allah'a kulluk etmem ve O'na ortak koşturmam emrolundu. Ben yalnız O'na çağırıyorum ve dönüş de yalnız O'nadır.

37. Ve böylece biz onu Arapça bir hüküm (hikmetli bir söz) olarak indirdik. Eğer sana gelen bu ilimden sonra, onların arzularına uyarsan, (işte o zaman) Allah tarafından senin ne bir dostun ne de koruyucun vardır.

38. Andolsun senden önce de peygamberler gönderdik ve onlara da eşler ve çocuklar verdik. Allah'ın izni olmadan hiçbir peygamber için mucize getirme imkânı yoktur. Her müddet (zaman dilimi, çağ) için bir kitap (din, şeriat) vardır.

39. Allah dilediğini siler, (dilediğini de) sabit bırakır. Bütün kitapların aslı onun yanındadır.

40. Biz, onlara vâdettiğimiz (azabın bir kısmını sana göstersek de veya (ondan önce) seni öldürürsek de sana ancak (Allah'ın emirlerini) tebliğ etmek düşer. Hesap yalnız bize aittir.

Siyâk-sibâk açısından âyetlerin tahlili:

36. âyette, indirilen Kur'an'a inananların da, inanmayanların da olduğuna dikkat çekilmiş ve Kur'an'a inanmanın gerekliliği üzerinde durulmuş.

37. âyette doğruluk ölçüsünün Kur'an olduğu bildirilmiş, buna aykırı olan hükümlerin yanlış olduğu ifade edilmiş.

38. âyette Cenab-ı Allah geçmişte de çok Peygamber gönderdiğine, her peygamberin görevini ifa ettiğine, hiçbir peygamberin kendiliğinden bir din (âyet) getirmesinin mümkün olmadığına ve her çağ için ayrı bir din ve şeriat (li-küllü ecelin kitâb) bulunduğuna dikkat çekiyor. Kendisine vahyolunan dini tebliğ edemeyeceğinden veya öldürülüp de

39. âyette “Allah dilediğini siler, (dilediğini de) sabit bırakır. Bütün kitapların aslı onun yanındadır.” buyuruluyor. Yani geçmiş şeriatlardan bazısının hükmünü devam ettirir, bazısının ise devam ettirmez, unutturur. Fakat ister hükmü devam etsin ister unutturulsun, her din ve şeriatın aslı O'nun yanındadır.

Tefsirciler bu âyeti de nesih için delil olarak kullanmışlardır. Ancak burada kaldırılan veya ibkâ edilen şey Kur'an âyetleri değil, bir din ve şeriatın tamamıdır.

40. âyete durum ne olursa olsun Peygamber'in görevinin tebliğ olduğu vurgulanıyor. Bu da 39. âyette sözü edilen hususun, bir âyetin hükmünün nesh edilmesi değil, bir dinin nesh edilmesi veya ibkâ edilmesini gösterir. Çünkü tebliğ edilmesi gereken şey vahyin tamamıdır.

Nahl sûresinin 101. âyeti ile Ra'd sûresinin 39. âyetleri neshe delil olarak gösterilmektedir. Doğrusu şu ki Bakara 106. âyetin öncesi ve sonrasıyla münasebeti ne ise, bu iki âyetin de öncesi ve sonrasıyla alakası aynıdır. Üç âyet grubu da anlam bakımından birbirini desteklemektedir.

III. Siyâk-Sibâkın Fonksiyonları

Siyâk-sibâkın fonksiyonlarını iki noktada toplamak mümkündür: Kastedilen anlamın ortaya çıkması, Kastedilen anlam ve hükümlerle ilgili sebep, şart, illet, hikmet, nüzul sebebi gibi hâricî ilişkilerin tespit ve tercihin yapılması.

A. Kastedilen Anlamın Ortaya Çıkması

Usûl bilginlerini en çok uğraştıran konu, mânaya göre lafzın tabî tutulduğu ayrımlar olmuştur. Hanefi usûlcülerine göre bir lafzın ifade ettiği mânayı tespit edebilmek için onu dört bakımdan ele almak gerekir:

a. Lafzın hangi mânaya için vaz' olduğu (konulduğu). Bu ayrım itibariyle lafız Hâss, Âmm, Müşterek ve Müevvel kısımlarına ayrılır.

b. Vaz' olduğu mânada mı, yoksa başka bir mânada mı kullanıldığı. Bu ayrım itibariyle lafız Hakikat, Mecaz, Sarîh, Kinâye kısımlarına ayrılır.

c. Kullanıldığı mânaya delâletinin açıklık ve kapalılık derecesi. Delâletinin açıklık derecesi bakımından Zâhir, Nass, Müfesser, Muhkem; kapalılık derecesi bakımından da Hafî, Müşkil, Mücmel, Mütешâbih kısımlarına ayrılır.

d. Kullanıldığı mânaya delâletinin şekli (Yani çıkarılan mânanın doğrudan mı, yoksa dolaylı bir yolla mı ifade edilmiş olduğu). Sözü söyleyenin, lafızdan maksadının ne olduğunu anlayabilme yolları bakımından lafız İbare, İşâret, Delâlet, İktizâ kısımlarına ayrılır.

Bunlar usûl-i fıkıhtaki asgarî ayırmalardır. Asgarî ayırım itibariyle dahi bir lafzın kastedilen mânasını bulabilmek için, onun 20 farklı açıdan ele alınıp incelenmesi gerekmektedir.

Bu ayırımların da ayrıca alt ayırımları bulunmaktadır. Meselâ Hâss, emir, nehiy, mutlak, mukayyed şeklinde ayrıca dört kısma ayrılmaktadır. Bu ikinci derecedeki ayırımların da alt ayırımları bulunmaktadır. Meselâ dalciler emrin 10 küsur farklı delâlet şeklinden söz etmektedirler.

Hanefilerin dışında kalan mezhepler dördüncü ayırım itibariyle lafzı önce Delâletü'l-Mantûk ve Delâletü'l-Mefhûm şeklinde ikiye ayırırlar. Delâletü'l-Mantûk, Hanefilerdeki ibârenin, işaretin ve iktizânın delâletini kapsamaktadır. Delâletü'l-Mefhûm ise, Mefhûmü'l-Muvâfaka ve Mefhûmü'l-Muhâlefe şeklinde iki kısma ayrılır. Mefhûmü'l-Muvâfaka, Hanefilerdeki Dâl bi'd-Delâle karşılığıdır. Hanefiler nasslarda Mefhûmü'l-Muhâlefe yoluyla bir hükmün sâbit olmayacağı görüşündedirler.

Bütün bu ayırımlar naslarla şer'î bir hükmün sabit olması açısından yapılmıştır. Kur'an'da şer'î hüküm ifade eden âyet sayısı son derece sınırlı olup âyetlerin çoğu şer'î olmayan bir anlama delâlet etmektedir. Lafzın delâletine bir de bu açıdan bakıldığında delâlet şekillerinin daha da çeşitlendiği görülecektir. Söz gelimi ana delâlet şekilleri içersinde lafız itibariyle cüz'î anlam ifade edilen bir lafzın zikredilip küllî bir mânanın kastedildiği delâlet şeklinden bahsedilmemiştir. Halbuki bu hususun "hüküm" açısından da büyük önemi vardır. Dolayısıyla Usûl-i fıkıhtaki temel ayırımların eksik olduğu kanaatindeyiz.

"Kastedilen anlamın ortaya çıkması"nı sağlamak için âyetin mutlaka "birden fazla mânaya ihtimali olması" gerekir. Eğer âyetin anlamı tek ise bu durumda kastedilen mâna da tektir. Âyetin birden fazla mânaya delâletinin sebepleri ise pek çoktur. Biz bunlardan sadece birkaçı üzerinde duracağız.

1. Geniş anlamlı bir kelime ile daha dar bir anlamın kastedilmesi

Usûl-i fıkıhtaki "tek bir vaz' ile tek bir mâna ifade etmek üzere konmuş bulunan ve mânanın kendisinde gerçekleştiği bütün fertlere şâmil olan" lafza âmm denir. En geniş anlamlı kelimeler âmm lafızlardır. Âmmde öne çıkan temel özellik, lafzın sayı itibariyle delâlet ettiği bütün fertleri içine almasıdır (şümûl).

İnsanlar günlük yaşamda âmm lafızları çokça kullanmakla birlikte, çoğu kez bu ifadelerle hâss bir anlamı kastederler. Bu yüzden bilginler arasında "Mâ min 'âmmîn, illâ ve kad husssa minhü'l-ba'du = Tahsise uğramayan âmm yoktur" sözü meşhur olmuştur. Kur'an'da da pek çok yerde âmm lafızla hâss

bir anlamın kastedildiği görülür. İmâm Şâfiî'den itibaren⁴ siyâk'ın bir tahsis delili olarak kullanıldığı bilinmektedir.

Mutlak lafızlar da bazı yönleriyle âmm lafızlara benzerler. “Gayr-ı muayyen bir ferdi veya fertleri gösteren ve kendisinin herhangi bir sıfatla kayıtladığına dair delil bulunmayan” lafza mutlak denir. Mutlak lafızda öne çıkan temel özellik, mâhiyet üzerine delâlet etmesidir. Mutlakın ikinci özelliği ise “cinsinde şâyi olması”dır.

Âmm ile mutlak arasında bazı yönlerden benzerlikler vardır. Âmm lafızlar tahsis, mutlak lafızlar ise takyîd olunurlar. Hangi şeyle âmmı tahsis etmek caiz ise, mutlakın takyidi de aynı şeyle caiz olur. Bunun tersi olarak âmmın tahsisinin caiz olmadığı bir şeyle, mutlakın takyidi de caiz değildir. Bu benzerliklerin yanı sıra, âmm ile mutlak arasında bazı farklılıklar da vardır. Âmm sayı itibariyle bir mahiyeti ifade ederken, mutlak teklik ve çokluk gibi herhangi bir kayda bağlı olmaksızın bir mahiyeti ifade eder.

Hanefî usûlcüler mutlakı hâss lafzın kısımlarından saymakla birlikte, mütekellimîn metodunu benimsemiş olan usûlcüler, yaygınlık (şüyû) özelliğinden hareketle onu âmm içerisinde veya âmmdan hemen sonra incelemişlerdir.

Bize göre herhangi bir lafız mahiyete delâlet etmesi bakımından mutlak, diğer taraftan aynı mahiyetteki bütün fertleri içine alması bakımından (şümûl) ise âmm olabilir. Bir bakıma âmm, herhangi bir sıfatla kayıtlanmamış bir mahiyete delalet eden ve bu mahiyetteki bütün fertleri içine alan mutlak lafızdır.

Mutlak lafızlar âmm sayılmasalar dahi birden fazla fertleri içine aldıkları için takyîd yoluyla bu fertlerden bir kısmını onun şümûlünden çıkarmak mümkündür. Dolayısıyla biz, mutlak lafzı da geniş anlamlı kelimeler arasında sayıyoruz.

Örnek 1: Ehle'z-zikr kavramı

Problem: Nahl 43. âyette geçen ehle'z-*zikr* kavramı ile bütün bilenler mi, yoksa Tevrat ve İncil âlimleri mi kastediliyor?

“Ehl-i zikir” terkihi, “bilenler” anlamına gelir. Dolayısıyla mutlak olarak kullanıldığı zaman bu terkihi ile “bir şeyi bilen kimselerin tamamı” kastedilmiş olur. Nitekim “*Fe's'elû ehle'z-zikri, in küntüm lâ ta'lemûn*”, âyeti de “Eğer bilmiyorsanız, bilenlere (ehl-i zikr) sorun” şeklinde tercüme edilir. Âyete böyle

⁴ Bkz. Şâfiî, *er-Risâle*, çev. Abdulkadir Şener - İbrahim Çalışkan, TDV Yayınları. Ankara 1996, s.41.

bir anlam verdiğimiz zaman 'ehl-i zikir' ifadesiyle en geniş anlam kastedilmiş olmaktadır. Ancak âyetin bu kısmını kendisinden önceki kısımla birlikte okuduğumuz zaman 'ehl-i zikir' ifadesinin dar anlamda kullanıldığı görülecektir. Âyetin tamamı şöyledir:

Nahl 43. âyet: “(Ey Peygamber!) Senden önce de kendilerine vahyettiğimiz erkeklerden başkasını peygamber olarak göndermedik. Eğer bunu bilmiyorsanız, zikir ehline (Tevrat ve İncil âlimlerine) sorun.”

Âyetin önceki yarısına baktığımızda 'ehl-i zikir' ifadesinin “Tevrat ve İncil âlimleri” anlamına geldiği görülecektir. Bu yüzden Elmalılı Hamdi Yazır ehl-i zikir ifadesini doğrudan “Tevrat ve İncil âlimleri” şeklinde tercüme etmiştir.

Bu örnekte de ilk okuyuşta genel bir anlam taşıdığını zannettiğimiz bir ifadenin, siyâk-sibâk çerçevesinde okunduğunda daha dar bir anlam taşıdığı açıktır.

Örnek 2. Ehle'l-beyt kavramı

Problem: Ahzâb 33. âyette geçen ehle'l-beyt kavramı ile Hz. Ali ve Fatıma neslinden günümüze kadar gelen nesil mi, yoksa Hz. Peygamber'in hanımları mı kastediliyor?

“Ehle'l-beyt” kavramı kadın, erkek, çocuk, genç, ihtiyar farkı olmaksızın “ev halkı” anlamına gelir. Nitekim Hüd sûresinde⁵ bu kavram Hz. İbrahim ile hanımı Sâre, Kasas sûresinde⁶ Hz. Musa'nın annesi için kullanılmıştır.

Ahzâb 33:

“Evlerinizde oturun, eski câhiliye âdetinde olduğu gibi açılıp saçılmayın. Namazı kılın, zekatı verin, Allah'a ve Resûlüne itaat edin. Ey Ehl-i Beyt! Allah sizden, sadece günahı gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor.”

Bu âyetin üstünde yer alan âyetlere dikkat edildiğinde buradaki ehle'l-beyt kavramıyla sadece Hz. Peygamber'in hanımlarının kastedildiği açıktır: 28. âyet “Ey Peygamber! Eşlerine şöyle söyle:” diye başlıyor ve devamında dünyanın süsünü istememeleri tavsiyesinde bulunuluyor, 30. âyet “Ey Peygamber hanımları!” diye başlıyor ve devamında onlardan hayasızlık yapanların cezasının iki katı olacağı beyan ediliyor, 32. âyet yine “Ey Peygamber Hanımları!” diye başlıyor ve devamında onların diğer kadınlar gibi olmadıkları açıklanıyor. 33. âyet de bu âyetin devamı niteliğinde olduğu için buradaki “Ehle'l-beyt” ifadesi ile de Hz. Peygamber'in hanımları kastedilmektedir.

⁵ Hüd 11/72.

⁶ Kasas 28/13.

Geniş anlamlı bir kelime olduğu için bu kavram ile Hz. Peygamber'in çocuklarının, eşlerinin, torunları Hasan ve Hüseyin ile bunların soyundan aşağıya kadar giden bütün torunların ve Hz. Ali'nin kastedildiği hususu genel kabul gören bir anlamdır. Ancak siyâk-sibâk açısından bu kavram sadece Hz. Peygamber'in hanımlarını ifade etmektedir. Ancak âyetin bu anlama gelmesi Hz. Peygamber'in kendi ifadelerinde "ehle'l-beyt" kavramına bu derece geniş bir anlamı yüklemesine engel değildir. Bizim burada vurgulamak istediğimiz şey, âyetin bu kadar geniş bir anlam ifade etmediği hususudur. Dolayısıyla âyeti, geniş anlamda ele almamak ve kullanmamak gerekir kanaatindeyiz.

Örnek 3: Vahyin kapsamı

Problem: Necm sûresi 3. âyette sözü edilen Hz. Peygamber'in (sas) konuşması, Kur'an'a mı, yoksa Sünnet'e mi delâlet ediyor?

Necm Sûresi 1-9. Âyetler:

1. *Battığı zaman yıldız andolsun ki*
2. *Arkadaşınız (Muhammed) sapmadı ve bâtila inanmadı.*
3. *O, arzusunun göre de konuşmaz (Ve mâ yentiku 'ani'l-hevâ).*
4. *O(nun konuşması, kendisine), vahyedilenden başkası değildir (În hüve illâ vahyün yûhâ).*

5,6,7. *Çünkü onu güçlü kuvvetli ve üstün yaratılışlı biri (Cebrail) öğretti. Sonra en yüksek ufukta iken asıl şekliyle doğruldu.*

8,9. *Sonra (Muhammed'e) yaklaştı, derken daha da yaklaştı. O kadar ki (birleştirilmiş) iki yay arası kadar, hatta daha da yakın.*

10. *Kuluna verdiği vahyi verdi.*

Siyâk-Sibâk Açısından Âyetlerin Tahlili:

4. âyetteki "Hüve" zamiri, Razi'nin de belirttiği gibi meşhûr ve gâlib olan görüşe göre Kur'an'a racidir.⁷ "În" de "mâ" yerine nefy için kullanılır. O zaman anlam "Mâ el-Kur'ânü illâ vahyün yûhâ = (Kur'an, vahyedilenden başkası değildir) şeklinde olur.

Sünnet'in vahiy olup olmadığı tartışması yapılırken, vahiy olduğu hususunda ilk getirilen delil bu âyettir. Ancak âyete siyâk-sibâk alakası açısından bakıldığında âyetin Sünnet'e değil, Kur'an'a işaret ettiği anlaşılacaktır.

⁷ Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, 28/22.

2. âyette Hz. Peygamber'in sapmadığından ve azmadığından bahsediliyor. Bu da onun görevini yerine getirdiği anlamına gelir. Onun asli görevi de kendisine indirilen vahyi tebliğ etmek ve gereğiyle amel etmektir.

3. âyette, heva ve arzusuna göre konuşmadığı vurgulanıyor. Burada O'nun konuşmasından maksat görevi ile ilgili konuşmadır. O da kendisine indirilen Kur'an'ı tebliğden ibarettir.

4. âyette O'nun konuşmasının vahyedilenden başka bir şey olmadığı ifade ediliyor. Yine buradaki konuşma da mutlak konuşma olmayıp O'nun Allah'tan aldığı vahiy çerçevesinde kalan konuşmadır. Bu da Kur'an'dır.

5-9. âyetler bu vahyi kendisine getirenin Cebrail olduğunu vurgulamaktadır. Cebrâil'in getirdiği şey de Kur'an'dır.

Yine Kur'an'da Hz. Peygamber'in sık sık bir beşer olduğu vurgulanmaktadır. Dolayısıyla onun din adına yapmadığı bütün konuşmaları beşer sıfatıyla olmuştur.

Burada vahyedilen şeyden maksadın Kur'an olması, O'nun Kur'an dışında vahye mazhar olmadığını göstermez. Ancak siyâk-sibâk itibarıyla burada sözü edilen vahiy Kur'an'dır. Dolayısıyla bu âyeti prensip olarak Hz. Peygamber'in söylediği her şeyin vahiy mahsûlü birer Sünnet olduğunu ileri sürmek doğru değildir.

Özellikle 10. âyet (Kuluna verdiği vahyi verdi) dikkate alındığında hiç kimse “O, arzusuna göre de konuşmaz (=Ve mâ yentiku ‘ani’l-hevâ)”, âyetinden Hz. Peygamber'in bütün konuştuklarının vahiy olduğunu anlamaz, bilakis onun konuştuğu şeyin Kur'an olduğunu anlar.

Eğer “O, arzusuna göre konuşmaz” ifadesi umumî ve küllî anlamda ele alınırsa âyet, Hz. Peygamber'in konuştuğu her şeyin vahiy olmasını gerektirmektedir. Fakat âyeti özel ve cüz'î anlamda ele aldığımız zaman âyete göre Hz. Peygamber'in konuştuğu şey Kur'an'dan ibaret olur. Siyâk-sibak açısından konuya bakıldığında âyeti hâs ve özel anlamda ele almak daha doğru olmaktadır.

Örnek 4: en-Nâs = İnsanlar kavramı

Problem: Âl-i İmrân 173, Hac 73, Bakara 24 ve 199. âyetlerde geçen “en-Nâs” ifadesiyle “bütün insanlar” mı, yoksa “insanların bir kısmı” anlamında mıdır?

Âl-i İmrân 173: “İnsanlar, mü'minlere: ‘İnsanlar, size karşı asker topladılar; onlardan korkun!’ dediklerinde bu, onların imanlarını bir kat daha arttırdı ve ‘Allah bize yeter, O ne güzel vekildir!’ dediler.”

İmam Şâfiî'nin ifade ettiği gibi, Hz. Peygamber'in yanındaki insanlar, onlara karşı asker toplayan insanlardan başka olduklarına, durumu kendilerine haber verenlerin de her iki gruptan ayrı olduklarına göre âyette iki defa geçen "en-nâs = insanlar" kelimesi, geniş anlamda bütün insanları içine almakla birlikte, birinci defa "insanlar" düşmanların müminlere karşı asker topladığını haber verenler, ikinci defa geçen "insanlar" ise müminlere karşı asker toplayanlar anlamına gelmektedir.⁸ Siyâk, kelimenin bu anlamlarda kullanıldığını göstermektedir.

Hac 73: "Ey İnsanlar! (Size) bir misal verilmiştir; şimdi onu dinleyin: Allah'ı bırakıp da yalvardıklarınız (taptıklarınız) bunun için bir araya gelseler bile bir sineği asla yaratamazlar. Sinek onlardan bir şey kapsa, bunu ondan geri de alamazlar. İsteyen de âciz, istenen de!"

Âyetteki "insanlar" lafzı, bütün insanları içine alacak genişlikte bir kelime olmakla birlikte, burada "Allah'tan başka bir tanrıya tapan insanlar"a delâlet etmektedir. Hitap onlara olduğundan müminler bu kavramın dışında kalırlar. Yine akli yerinde olmayan deliler ile henüz buluş çağına gelmemiş olanlarda bu kelimenin şümûlüne dahil olmazlar.⁹

Bakara 24: "Bunu (Kur'ân'ın benzerini) yapamazsınız. Ki elbette yapamayacaksınız. Öyleyse yakıtı insanlar ve taş olan cehennem ateşinden sakının. Çünkü o ateş kâfirler için hazırlanmıştır."

Âyetten açıkça anlaşıldığı gibi cehennemın yakıtı olan insanlar, bütün insanlar olmayıp kâfir olarak ölen insanlardır. Tahrim 6. âyette geçen "Nâs = insanlar" kelimesi de aynı anlama gelmektedir.

Bakara 199: "Sonra insanların (sel gibi aktığı yerden siz de akın. Allah'tan mağ-firet isteyin. Çünkü Allah affedicidir ve esirgeyicidir."¹⁰

Şurası bir gerçektir ki insanların hepsi Hz. Peygamber (sav) zamanında Arafat'da hazır değillerdi. Dolayısıyla âyetteki "insanlar" kavramıyla, âyete muhatap olan Hz. Peygamber ve yanındakiler kastedilmiştir.

Örnek 5: Medineliler ve çevresindeki bedeviler

Problem: Medîne'deki ve çevresinde bulunan bedevi Araplardan bazı Müslümanlar Tebük savaşına katılmamışlardı. Âyette sözü edilenler, Medine'deki müslümanların ve bedevilerin tamamı mı, yoksa bir kısmı mıdır?

⁸ Şâfiî, *er-Risâle*, s. 37.

⁹ Şâfiî, *er-Risâle*, s. 38.

¹⁰ Şâfiî, *er-Risâle*, s. 37.

Tevbe 120: “Medine halkına ve onların çevresinde bulunan bedevî Araplara Allah’ın Resûlünden geri kalmaları ve onun canından önce kendi canlarını düşünmeleri yakışmaz...”

Âyette Cenâb-ı Allah tarafından ikaz edilen kimseler, Medinelilerin ve onların çevresinde bulunan bedevî Arapların tamamı olmayıp bunlardan gücü yettiği halde Tebük seferine katılmayan Müslümanlardır. Sefere katılan Müslümanlar ile kadın ve çocuk gibi sefere çıkmaya gücü yetmeyen kimseler de âyetin şümûlüne dahil değildir.

2. Cüz’î bir anlam için vazedilen lafız ile küllî bir anlamın kastedilmesi.

Yukarıdaki durumun tersine olarak bazen Kur’an’da lafız bakımından dar anlamlı bir kelime ile daha geniş bir anlam kastedilir. Bu kısmın en açık örneği Kur’an’da iki yerde geçen âyet¹¹ kavramıdır.

Örnek: Âyet kavramı

Tekil bir kelime olarak **âyet** kelimesi işaret, mucize, delil, ibret, Kur’an âyeti anlamına gelir. Dolayısıyla bu kelimenin, Kur’an’la ilgili bir anlam için kullanıldığı yerlerde “Kur’an âyeti” anlamına geldiği düşünülür. Ancak bu kelime Kur’an’da iki yerde tekil olarak geçtiği halde her iki yerde de “Kur’an âyeti” anlamına gelmeyip; daha geniş bir anlama, yani Kur’an’ın tamamı, vahiy, din gibi çok geniş bir anlama geldiği görülmektedir.

Kur’an’da âyet kelimesiyle “Kur’an âyeti” kastedildiğinde kelime tekil değil, çoğul olarak âyât şeklinde gelir.

Yukarıda ifade edildiği gibi âyetlerde geçen “âyet” kelimesi klasik tefsirlerde “Kur’an âyeti” anlamında ele alındığından Kur’an âyetlerinin bazılarının diğer bazılarını neshettiği şeklinde bir teori geliştirilmiş ve bu âyetler, Kur’an âyetleri arasındaki neshe delil gösterilmiştir. Ancak siyâk-sibâk alakası itibarıyla âyetler incelendiğinde buralardaki “âyet” kelimelerinin “Kur’an âyeti” anlamında olmayıp daha genel ve küllî bir mâna olan “Vahiy, Kur’an, Din ve Şeriat” anlamında kullanıldığı ortaya çıkmaktadır.

3. Kur’an’da bazı kelimelere özel bir anlam yüklenmesi

Cenab-ı Allah insanların kullandıkları bazı kelimelere onların lügat anlamlarıyla da bir derece ilişkili olan yeni anlamlar yüklemiştir. Bu anlamlara şer’î

¹¹ Bakara 2/106; Nahl 16/101.

anlam diyoruz. Salât kelimesinin namaz, savm kelimesinin oruç anlamında kullanılması gibi.

Ancak bazen Cenab-ı Allah'ın bazı kelimelere yüklediği anlam bu kadar açık olmamaktadır. Kelimeye özel bir anlamın yüklenip yüklenmediği genellikle siâk-sibâktan anlaşılmalıdır.

Örnek 1. Rûh kavramı

Bu kısmın en açık örneği yukarıda izah ettiğimiz ruhla ilgili âyettir. Ruh kelimesi Kur'an'da bazen Cenâb-ı Allah'ın kendi ruhu (zâtı), bazen vahiy, bazen Cebrail... anlamında kullanılmaktadır. Müfessirler sadece İsrâ 85. âyette geçen "er-rûh" kelimesini ruh anlamında ele almışlardır. Ancak siyâk-sibâk itibariyle bir inceleme yapıldığında buradaki "er-rûh" kelimesinin de vahiy ve Kur'an anlamına geldiği anlaşılmalıdır.

Örnek 2: İsrâf kavramı

Problem: helâl olan şeylerde normalin üzerinde bir tasarrufta bulunmak anlamına mı, yoksa haramı işlemek seviyesinde haddi aşma anlamına mı geliyor?

Lügat anlamı itibariyle israf "aşırı gitmek" mânasına gelmektedir. Bir şeyde normalin üzerinde tasarrufta bulunmak lügaten israf olarak değerlendirir. Helal bir şey üzerinde normalin üzerinde tasarrufta bulunmak israf olduğu gibi, helal-haram sınırlarını aşacak şekilde tasarrufta bulunmak da israftır. Ancak Kur'an'da israf geniş anlamda mı ele alınmıştır, dar anlamda mı? Eğer geniş anlamda ele alındıysa helal olan şeylerden normalin üzerinde tasarrufta bulunmak israf sayılacaktır. Dar anlamda ele aldığımız zaman ise "Allah'ın emirlerine karşı gelmek, onun haram kıldıklarını yapmak ve zulmetmek" anlamına gelir.

A'râf 31. âyet gibi bazı âyetlerden yola çıkılarak genellikle israf kavramına "helal ve mubah olan şeylerde ihtiyaç fazlası harcama yapmak" şeklinde anlam verilmiş ve bu anlam yaygınlaşmıştır. Ancak ilgili âyetlere bakıldığı zaman israfın "Allah'ın helal şeyler için koyduğu son sınırı aşılıp haram saydığı şeyleri yapma" anlamına geldiği görülmektedir. A'râf 31. âyet de bunun örneklerinden birini teşkil eder.

A'râf Sûresi 30-33. âyetler:

28. Onlar bir kötülük yaptıkları zaman: "Babalarımızı bu yolda bulduk, bunu bize Allah emretti." derler. De ki: "Allah kötülüğü emretmez. Allah'a karşı bilmediğiniz şeyleri mi söylüyorsunuz?"

29. De ki: “Rabbim bana adaleti emretti. Her mescidde yüzünüzü O’na doğrultun ve dini yalnız kendisine has kılarak O’na yalvarın. İlk sizi yarattığı gibi yine O’na döndürüleceksiniz.”

30. (O), bir topluluğu doğru yola iletti, bir topluluğa da sapıklık hak oldu. Çünkü onlar, şeytanları Allah’tan başka dostlar tuttular ve kendilerinin de doğru yolda olduklarını sanıyorlar.

31. Ey Âdemoğulları! Her mescide gidişinizde güzel giysilerinizi giyin ve yiyin, için, fakat israf etmeyin. Çünkü Allah israf edenleri sevmez.

32. De ki: “Allah’ın kulları için çıkardığı zinetleri ve tertemiz rızıkları kim haram kılmış?” Deki ki: “Bunlar, bu dünya hayatında inananlar içindir, kıyamet gününde de yalnız onlara mahsustur.” İşte böylece biz âyetleri bilen bir topluluğa uzun uzun açıklıyoruz.

33. De ki: “Rabb’im, sadece fuhşiyatı, onun açık ve gizli olanını, günahları, haksız yere isyanı, haklarında hiçbir delil indirmedığı şeyleri Allah’a ortak koşmanızı ve Allah hakkında bilmediğiniz şeyleri söylemenizi yasaklamıştır”.

Siyâk-sibâk açısından âyetin tahlili:

28. âyette cahiliye Araplarının babalarının inancı öyle olduğu için Cenab-ı Allah indinde kötü sayılan bazı şeyleri emrettikleri ifade ediliyor.

29. âyette adâletin Allah’ın emrettiği şey olduğu vurgulanıyor.

30. âyette topluluktan bir kısmının doğru yola iletiildiği, bir kısmının da şeytana uyup sapıklığı tercih ettiği anlatılıyor.

31. âyette müminlerin (müşriklerin bazı yiyecekleri haram saydıklarına aldırmayıp) Allah’ın helal kıldığı şeyleri yemeleri ve içmeleri, israfa gitmemeleri yani Allah’ın koyduğu sınırlar dahilinde kalıp müşriklerin haram saydığı şeyleri yememezlik etmemeleri emredilmektedir. Bu anlamda “Ve la tûsrifû” kaydı geleneksel anlayışın tersine bir anlam ifade etmektedir. Geleneksel anlayışa göre bu ifade, “yenmesi helal olan yiyeceklerden normalin üzerinde aşırı bir şekilde yemeyin” anlamını taşıırken, siyâk-sibâk ilişkisine göre anlam “Müşriklerin haram saydığı şeyleri sakın yememezlik etmeyin, onları da yeyin” şeklinde olmaktadır.

32. âyette haram kılma hakkının Allah’a ait olduğu tasrih edilmek suretiyle, müşriklerin böyle bir hakkının olmadığına işaret ediliyor.

33. âyette Cenâb-ı Allah sadece açık ve gizli olan kötülükleri ve haksızlığı yasakladığını vurgulamak suretiyle, müşriklerin yaptığı gibi bazı mânasız ve hikmetsiz yasaklarda bulunmadığına işaret ediyor.

Cenab-ı Allah burada israf olarak nitelendirdiği şeyleri bu sûreden önce gelen En'âm Sûresi'nin 138-40. âyetlerinde şöyle açıklıyor:

En'âm 138-41. âyetler:

138. Zanlarınca dediler ki: “Bunlar, dokunulmaz olan hayvanlar ve ekinlerdir. Bunları bizim dilediğimizden başkası yiyemez. Bunlar da, sırtına binilmesi yasaklanmış hayvanlardır.” Bir kısım hayvanları da üzerlerine Allah'ın adını anmadan boğazlarlar. Bütün bunları Allah'a iftira ederek yaparlar. Allah onları iftiralarıyla cezalandıracaktır.

139. Dediler ki: “Bu hayvanların karınlarındakiler sadece erkeklerimize ait olup kadınlarımıza haramdır.” Eğer ölü doğursa o zaman ondan hepsi ortaktır. Bu nitelermelerinden dolayı Allah onların cezasını verecektir. Çünkü O, hikmet sahibidir, bilendir.

140. Bilgisizlik yüzünden beyinsizce çocuklarını öldürenler ve Allah'ın kendilerine verdiği rızkı, Allah'a iftira ederek haram kılanlar muhakkak ki ziyana uğradılar. Bunlar, doğru yoldan sapmışlardır; hidayete erecek de değillerdir.

141. Asmalı ve asmasız üzüm bahçeleri, hurmaları, ürünleri çeşit çeşit ekinleri, zeytinleri ve narları, birbirine benzer ve benzemez biçimde yaratan O'dur. Her biri meyve verince meyvesinden yeyin, hasat günü de hakkını (zekat ve sadakasını) verin; israf etmeyin (Ve lâ tüşrifû), çünkü O, israf edenleri sevmez.

141. âyetteki “Ve lâ tüşrifû = İsrâf etmeyiniz” ifadesi ile âyette sayılan üzüm, hurma, çeşitli toprak mahsulleri, zeytin ve nar gibi yenmesi helal olan yiyecekleri normal olarak karın doyduktan sonra sırf dil zevkinini tatmin için fazladan yemek değil, hasat günü verilmesi gereken zekatı vermeyip fakir-fukaranın hakkını çiğnemek kastedilmiştir.

Kur'an'da “İsrâf” kökünden gelen fiil ve isimler 23 kere geçer.¹² Bunların hepsinde israf, küfür, zulüm, günah işlemek, Allah'ın helal saydığı şeyi haram

¹² Âl-i İmrân 3/147 (yapılması gereken işlerde bağışlanması gereken bir taşkınlık, günah); Nisâ 4/6 (zengin olan velinin, yetimin malını haksız yere yemesi, zulüm); Mâide 5/32 (apaçık delillerle gönderilen peygamberlere uymayıp, yeryüzünde fesat çıkaranlar, zalimler); En'âm 6/141 (2 defa) (hasad gününde malın zekatını vermeyenler); Arâf 7/31 (2 defa) (Allah'ın helal kıldığı süsü ve temiz rızıkları haram sayanlar), 81 (lütülik yapanlar); Yunus 10/12 (sıkıntı sebebiyle dua edip de Allah'ın kendisini sıkıntıdan kurtardığı kişinin, Allah'a karşı sanki ona dua etmemiş gibi davranarak geçip gitmesi, şerri seçmesi), 83 (haddi aşan Firavun); İsrâ 17/33 (velinin katli istemesinde aşırı gitmesi, haksızlık talebinde bulunması); Tâhâ 20/127; (kafirler, haddi aşması sebebiyle Allah'ın cezalandırdığı kişiler); Enbiyâ, 21/9 (kafirler); Şuarâ, 26/151 (yeryüzünde fesat çıkaranlar, kafirler) Yâsîn 36/19 (kafirler); Zümer 39/53 (zalimler ve günahkarlar) Gâfir/Mü'min 40/28 (Rabbim Allah'tır diyeni öldürenler, kâfirler) 34 (43(Yusuf'tan sonra Allah peygamber göndermez diyenler, kâfirler); Zuhuf 43/5 (kafirler); Duhân, 44/31 (Fıravun); Zâriyât 51/34.(suçlu kavim).

saymak, Allah'an peygamberlerine inanmamak, Allah'ın emrine uymamak ve yasakladığı işleri yapmak anlamlarından birini taşımakta olup hiçbirisi helal olan bir üzerinde normalin üstünde tasarrufta bulunmak anlamına gelmemektedir.

Kur'an ve Sünnet'e dayalı bir israf teorisi geliştirilmek istendiği zaman Kur'an'da israfın mutlaka yukarıda ifade ettiğimiz anlama geldiği dikkate alınmalıdır. Aksi takdirde Kur'an'a uymayan bir israf teorisi geliştirilmiş olur.

4. Kelimelerin ilk hatıra gelen anlamdan farklı bir anlama gelmesi

Kur'an'da bazı kelimelere geleneksel anlayışın etkisiyle ilk hatıra gelen anlam verilmekte, bu kavramın başka bir anlama da gelebileceği üzerinde pek durulmamaktadır. Halbuki detaylı bir araştırmaya gerek kalmadan sadece siyâk-sibâka bakılsa kelimenin anlamının o şekilde olmadığı açıkça ortaya çıkacaktır.

Örnek 1: Tedille ve tüzekkira fiillerinin anlamı

Problem: Bakara 282. âyette geçen “en tedille ihdâhümâ fe-tüzekkira ihdâhüme'l-uhrà” ifadesindeki “tedille”nin, “unutma” mı, yoksa “yanlış yapma” anlamına mı gelmektedir? Ayrıca hatırlatma anlamına gelen “tüzekkira” ifadesi ne tür bir hatırlatma anlamına gelir? Genel olarak yakın zamana kadar yapılan tefsir ve yazılan meallerde kadının şahitliğiyle ilgili bu kısma “birini unutursa, diğeri ona hatırlatsın” şeklinde anlam verilmiştir. Son zamanda yazılan bazı meal ve tefsirlerde ise “biri yanılırsa, şaşırırsa, yanlış yaparsa, diğeri ona hatırlatsın” şeklinde bir anlam verilmektedir.

Âyet siyâk-sibâk itibariyle yorumlandığı zaman ikinci anlamın daha doğru olduğu anlaşılmaktadır. Aşağıda geleceği gibi deyn âyeti bir bütün olarak ele alındığında borcu yazmanın ve şahitlik yapmanın kolay bir iş olmadığı anlaşılmaktadır.

Örnek 2: İşlenen zerre miskal hayır ve şerrin görülmesi

Problem: insanlar kıyamet gününde amellerinin karşılıklarını mı, yoksa amellerini mi görecekler?

Zilzâl sûresi:

1, 2, 3, 4, 5. *Yerküre kendine has sarsıntısıyla sallandığı, toprak ağırlıklarını dışarı çıkardığı ve insan 'Ne oluyor buna!' dediği vakit, işte o gün (yer) Rabbinin ona bildirmesiyle bütün haberlerini anlatır.*

6. *O gün insanlar amellerini görmeleri için darmadağınk geri dönüp gelirler.*

7. *Kim zerre miktarı hayır yapmışsa, onu görür.*

8. *Kim zerre miktarı şer işlemişse, onu görür.*

Siyâk-sibâk açısından sûrenin tahlili:

6. âyette insanların darmadağın bir şekilde amellerini görmeleri için geri dönüp gelecekleri ifade edildiği halde, 7. ve 8. âyetler genellikle hayır ve şerrin “karşılığını görür” şeklinde tercüme edilmektedir. Bu âyetler 6. âyetin devamı olarak okunduğunda, görülecek olan şeyin amellerin karşılığı, yani hayırlı amellerin mükâfatı veya kötü amellerin de cezası değil, bizzat hayırlı ve kötü olan amellerin yazılmış şekli veya yerin onları haber vermesi hali olduğu anlaşılmaktadır.

Esasen “karşılığını görür” şeklindeki tercüme itikadî açıdan da tehlikelidir. İnsan zerre miktar hayır yapmışsa elbette onun karşılığını görecektir. Ancak şer ve kötülükte durum böyle değildir. Çünkü Cenâb-ı Allah affedicidir ve bazı günahları da affedecektir. Eğer herkes “zerre miskal şerrin” cezasını görecektir, peygamberlerin dışında cehenneme girmeyen kimse kalmaz. Halbuki Hz. Peygamber aşere-i mübeşşere'den bazı kişilerde olduğu gibi önceden şirk içinde olup da sonradan Müslüman olan pek çok kişinin cennete gideceğini daha dünyada iken müjdelemiştir. Ayrıca bazı âyetlerde açık bir şekilde yapılan “tartıları ağır basanın kurtuluşa ereceği”¹³ müjdesi de gözden kaçırılmamalıdır.

5. Kur'an'da aynı kelimenin farklı anlamlarda kullanılması

Kur'an'da aynı kelimenin çok farklı anlamlarda kullanılmış olması genel bir durumdur. Söz gelimi âyet/âyat kelimesi Kur'an'da işaret, delil, mucize, ibret, Kur'an âyeti, din ve şeriat gibi muhtelif anlamlarda kullanılmıştır. Âyette, bu anlamlardan hangisinin kastedildiği genellikle siyâk-sibâktan anlaşılır. Nitekim müfret olarak geçen “âyet” kavramı üzerinde yukarıda durulmuştur.

Bu konuda dikkat edilmesi gereken bir husus şudur: Bir âyette veya bir âyet grubunda bir kelime aynı anlamda kullanılmaktadır. Dolayısıyla burada geçen bir kelime aynı anlama gelmektedir. Kelimenin farklı anlamda kullanıldığı yerler de, farklı âyetler ve âyet gruplarıdır.

Örnek 1: el-Muhsanât kavramı

Kur'an'da “*el-muhsanât*” kelimesi, bazen “evli hür kadınlar”, bazen de “if-fetli, namuslu kadınlar” anlamında kullanılmıştır. Yine bu kelimenin de hangi anlamda kullanıldığını tespit için siyâk-sibâktan başka bir yol yoktur.

¹³ Ârâf 7/8; Mü'minûn 23/102; Kâri'a, 101/6.

Nisa 24. âyet: “Bir de harb esiri olarak sahibi bulunduğunuz cariyeler müstesnâ, ‘evli hür kadınlar = el-muhsanât’la evlenmeniz size haram kılındı...” Bu âyet, evlenilmesi haram olan kadınların sayıldığı 23. âyetten sonra gelmektedir. Âyetin siyâk-sibâkından 24. âyetteki *el-muhsanât* kelimesinin de “evli hür kadınlar” anlamına geldiği anlaşılmaktadır.

Nûr 4. âyet: “*el-Muhsanât=Namuslu (iffetli) kadınlar*”a zina iftirasında bulunup sonra (bunu ispat için) dört şahit getiremeyenlere seksener sopa vurun...” Bu âyette *el-muhsanât* kelimesinin ‘namuslu (iffetli) kadınlar’ anlamına geldiğini siyâk-sibâktan anlıyoruz.

Örnek 2: Rûh kavramı

“er-Rûh” kelimesi Kur’an-ı Kerîm’de, 4 yerde “rûhu’l-kudüs”¹⁴ terkihi şeklinde “Cebâil” mânasında, 1 yerde “er-rûhu’l-emîn”¹⁵ terkihi şeklinde ve “Ceb-râil” mânasında, 4 defa “er-rûh” şeklinde Cebrâil mânasında,¹⁶ 1 defa “eyyedeh-hüm bi-rûhın minh” ifadesiyle Cebrâil mânasında,¹⁷ 1 yerde vahiy anlamında (genel),¹⁸ 3 yerde Hz. Muhammed’e indirilen vahiy (Kur’an) anlamında (özel),¹⁹ 2 yerde Hz. Meryem’e ruh üflenmesi bağlamında “Allah’ın zatı” anlamında,²⁰ 3 yerde Hz. Âdem’e ruh üflenmesi bağlamında “Allah’ın zatı” anlamında,²¹ 1 kere de Hz. İsa’nın Allah’tan bir ruh (Allah tarafından gönderilmiş, yahut teyit edilmiş, yahut da Cebrâil tarafından üfürülmüş bir ruh) olması²² mânasında olmak üzere toplam 20 yerde geçmektedir. Kelimenin ifade ettiğimiz anlamlara geldiği siyâk-sibâktan anlaşılmaktadır.

Kur’an’da ruh kavramı, insanı canlı tutan ruh anlamında kullanılmamıştır.

6. Kelimenin hakikat veya mecaz/kinaye anlamında kullanılmış olmasının tespiti.

İnsanların kullanımında olduğu gibi Cenab-ı Allah da bazı sözleri hakikat ve mecaz anlamında kullanmaktadır. Bir sözün hakikat veya mecaz anlamında kullanıldığının en kısa tespit yolu siyâk-sibâka bakmaktır.

¹⁴ Bkz. Bakara, 2/87, 203; Mâide 5/110; Nahl 16/102.

¹⁵ Bkz. Şu’arâ 26/193.

¹⁶ Me’âric 70/4; en-Nebe’, 78/38; Kadr 97/4; Meryem 19/17.

¹⁷ Bkz. Mücadele 87/22.

¹⁸ Bkz. Mü’min (Gâfir) 40/15.

¹⁹ Bkz. İsrâ, 17/85 (iki defa), Şûrâ 42/52.

²⁰ Bkz. Enbiyâ 21/91; Tahrim 66/12.

²¹ Bkz. Secde, 32/9; Hicr 15/29; Sâd 38/72.

²² Bkz. Nisâ 4/171.

Örnek: Yerin etrafından eksiltilmesi

Problem: yerin etrafından eksiltilmesi dünyanın kutupları cihetinden bastırılması anlamına mı, yoksa kişiye dünyayı dar etmek anlamına mı geliyor?

Ra'd 41 ve 42. âyetler:

41. *(O inkârcılar) görmüyorlar mı ki biz (kudretimizle) yere geliyor, onu etrafından eksiltip duruyoruz. (Eve-lem yerav, ennâ ne'ti'l-erda nenkusuhâ min etrâfihâ) Allah öyle hükmeder ki O'nun hükmünü engelleyecek kimse yoktur.*

42. *Onlardan öncekiler de hileler yapmışlardı. Fakat sonuçta bütün hileler (in cezası) Allah'a aittir. Her nefsin ne kazandığını O bilir. Bu dünyanın âkıbetinin kime ait olduğunu kâfirler de yakında bilecektir.*

Âyetlerin siyâk-sibâk açısından tahlili:

İlmi tefsir yapanlardan bazıları, “biz (kudretimizle) yere geliyor, onu etrafından eksiltip duruyoruz” kısmını hakikat anlamında ele alıp âyetin dünyanın kutuplardan her yıl biraz daha basılması durumuyla izah etmişlerdir. Halbuki 42. âyete bakıldığında âyetin mecazî anlamda kullanıldığı anlaşılmaktadır. Mecazî anlamda “Yere gelip onu etrafından eksiltmek”, yaklaşık olarak Türkçe-deki “dünyayı dar etmek” deyiimiyle aynı anlama gelir.

38. âyette, Hz. Peygamber'den önce de peygamber gönderilip bunlar için bir ecel (hükümlerinin geçerli olacağı bir zaman) verildiği vurgulanmış.

39. âyette, Allah'ın dilediği din ve şeriati yok edip dilediğini ibkâ edeceği belirtilmiş.

40. âyette, Peygamberleri vazifesinin tebliğ olduğuna dikkat çekilmiş. (Yani onların getirecekleri dinin ibkası 39. âyette ifade edildiği gibi Allah'a aittir.)

41. Kâfirler yerin kendilerine dar edildiğini görmüyorlar mı? (Çünkü her gün Müslümanların sayısı çoğalıyor, kendilerinin sayısı azalıyor. Allah yeni bir indirmişti ve bu dinin benimseyenler gittikçe çoğalıyor. Allah bu dinin hükümferma olmasıyla hükmetmiştir. Kâfirler istemeseler de) onun hükmünü engelleyecek kimse yoktur.

42. Kâfirler önceden hakimiyetlerini devam ettirmek için çok hileler çevirdiler. Fakat bu hilelerin cezasını verecek ve neticede tek hakim kendisi olacaktır.

Razî de 41. âyetin sözünü ettiğimiz kısmı şöyle tefsir ediyor: Hakka inkâr edenler, yeryüzünde talihin, başarı ve yükselmeden sonra çöküşe, yok oluşa; hayattan sonra ölüme; gurur ve ihtişamdan sonra aşağılanmaya; kemalden sonra acze ve eksikliğe doğru dönüp durduğunu halâ görmediler mi? Hal böy-

leyken, hakkı inkar edenleri, güçlerinin doruğundayken Allah'ın kendilerini alçaltmayacağından, başkalarına hükmederken köleleştirmeyeceğinden emin kılan kim?

Kısaca âyetin yeryüzünün kutupları tarafından bastırılması ile hiçbir ilgisi yoktur. Âyet deyimsel bir anlatım ifade etmektedir.

Yukarıdaki âyetin bir benzeri de Enbiyâ Sûresi'nde geçmektedir:

43. *Yoksa kendilerini bize karşı savunacak tanrıları mı var? O tanrılar kendilerine bile yardım edemezler, katımızdan da dostluk görmezler.*

44. *Doğrusu kâfirleri ve atalarını yaşattık, hatta o ömür onlara uzun geldi. Fakat şimdi onlar görmüyorlar mı ki biz yere gelip onu etrafından eksiltiyoruz. O halde üstün olan onlar mıdır?*

44. âyette “yere gelip onu etrafından eksiltmek”, dünyayı kâfirlere dar etmek anlamına gelir. Çünkü 43. âyette Cenab-ı Allah onların savunulacak bir tanrıları olmadığını, dolayısıyla kendilerine yardım edecek birilerinin bulunmadığını açıklıyor. “Yere gelip onu etrafından eksiltmek”, onların hakimiyetlerine günbegün son vermek ve onları zayıflatmak anlamına gelmektedir. Âyetin yeryüzünün kutupları tarafından baskılanması veya eksiltilmesi gibi bir anlam yoktur.

7. Yanlış anlayışların önüne geçilmesi

Kuran'da birçok konuya, farklı sürelerinde farklı açılardan yaklaşmıştır. Herhangi bir konuyla ilgili olarak Kur'an'ın yaklaşımı tespit edilmek istendiğinde konunun anlatıldığı tek bir yere bakılırsa çok yanlış bir kanaate sahip olmak mümkündür. Çünkü burada konunun sadece bir tarafı açıklanmış olabilir. Bu parçacı yaklaşım umumileştirilirse, Kur'an'ın genel yaklaşımına ters bir anlayış ortaya çıkabilir. Böyle ters bir anlayışın ortaya çıkmaması için konuyla ilgili bütün âyetlerin okunması ve bir sentez yapılması gerekir.

Örnek 1: Allah'ın insanları dalâlete sevketmesi ve kalplerini mühürlemesi

Allah'ın insanları dalâlete sevketmesiyle ilgili pek çok âyet vardır. Bu âyetler tek başlarına okunduklarında Allah'ın insan iradesini dikkate almayıp bazı insanları kendi iradesiyle sapıttığı şeklinde bir anlayışa sahip çıkmak mümkündür. Kalplerin mühürlenmesi ve Allah'ın bazı kavimlere lânet etmesiyle ilgili âyetler de böyledir. Örnek olarak şu âyetleri sıralayabiliriz:

“Gerçek şu ki kafir olanları (azap ile) korkutsan da korkutmasan da onlar için birdir; iman etmezler.

Allah onların (kâfirlerin) kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir. Onların gözlerine de bir çeşit perde gerilmiştir ve onlar için (dünya ve ahirette) büyük bir azap vardır.”²³

“Hevâ ve hevesini tanrı edinen ve Allah'ın (kendi katındaki) bir bilgiye göre saptırıldığı, kulağını ve kalbini mühürlediği, gözünün üstüne de perde çektiği kimseyi gördün mü? Şimdi onu Allah'tan başka kim doğru yola eristirebilir? Hâlâ ibret almayacak mısınız?”²⁴

“İman etmelerinden, Resûl'ün hak olduğuna şهادet getirmelerinden ve kendilerine apaçık deliller gelmesinden sonra inkârcılığa sapan bir kavme Allah nasıl hidayet nasip eder? Allah zalimler topluluğunu doğru yola iletmez.”²⁵

“Yahudilerden bir kısmı kelimeleri yerlerinden değiştirirler (Kitab'ı tahrif ederler), dillerini eğerek, bükerek ve dine saldırarak (Peygamber'e karşı) 'İşittik ve karşı geldik', 'Dinle, dinlemez olası (râ'inâ)' derler. Eğer onlar "İşittik, itaat ettik; dinle ve bizi gözet" deselerdi, şüphesiz kendileri için daha hayırlı ve daha doğru olacaktı; fakat küfürleri (gerçeği kabul etmemeleri) sebebiyle Allah onları lanetlemiştir. Artık pek az inanırlar.”²⁶

Hidayet, dalâlet, kalplerin mühürlenmesi gibi konular başka âyetlerle birlikte ele alındığında konu bütünlüğünün şöyle olduğu anlaşılmaktadır:

a. Allah, insanları hidayete sevk etmek için Peygamberler ve Kitaplar göndermiştir. Peygamberler ve Kitaplar doğru ve gerçek olan şeyleri açıklamakla birlikte kâfirler çeşitli bahanelerle inanmak istememişler ve küfrü tercih etmişlerdir.

b. Kâfirler sadece iman etmemekle kalmamışlar, gönderilen peygamberlerle alay etmişler, onların hakkı tebliğ etmelerine mani olmuşlar, hatta onlardan bazılarına öldürmek suretiyle onlara çeşit çeşit haksızlıklar ve zulümler yapmışlardır.

c. Önce kâfirler kalplerinin imana karşı perdeli ve kılıflı (gulf)²⁷ olduğunu söylemişler, Allah da küfürleri ve zulümleri sebebiyle onlara lânet etmiş²⁸ ve kalplerini imana karşı kapatmıştır.

²³ Bakara 2/6-7.

²⁴ Câsiye 45/23.

²⁵ Âl-i İmrân 3/86.

²⁶ Nisâ 4/45.

²⁷ “(Yahudiler peygamberlerle alay ederek) 'Kalplerimiz perdelidir (gulf)' dediler. Hayır; küfür ve isyanları sebebiyle Allah onlara lânet etmiştir. O yüzden çok az inanırlar.” Bakara, 2/88.

“Sözlerinden dönmeleri, Allah'ın âyetlerini inkâr etmeleri, haksız yere peygamberleri öldürmeleri ve 'Kalplerimiz kılıflanmıştır (gulf)' demeleri sebebiyle (onları lanetledik, türlü belâlar verdik. Onların kalpleri kılıflı değildir;) tam aksine küfürleri sebebiyle Allah o kalpler üzerine mühür vermiştir; pek azı müstesna artık iman etmezler.” Nisâ, 4/155.

²⁸ Mâide 5/13, 77.

d. Allah hidayeti arzu edenlerin kalplerini kapatmaz. Allah, ancak hakkı açıklamak için indirdiği şeylerle sadece fasık, zâlim, kâfir ve sapık olanları dalâlete sürükler: “Şüphesiz Allah, (hakkı açıklamak için) sivrisinek ve onun da ötesinde bir varlığı misal getirmekten çekinmez. İman etmişlere gelince, onlar böyle misallerin Rablerinden gelen hak ve gerçek olduğunu bilirler. Kâfir olanlara gelince: ‘Allah böyle misal vermekle ne murat eder?’ derler. Allah onunla birçok kimseyi saptırır, birçoklarını da doğru yola yöneltir. Verdiği misallerle Allah ancak fasıkları saptırır (çünkü onlar birer imtihandır).”²⁹

Allah, fâsıkları,³⁰ zâlimleri³¹ ve kâfirleri,³² dalâlete sapmışları³³ hidayete erdirmedeğin pek çok âyette beyan etmiştir. Onların lanete uğramalarının, kalplerinin mühürlenmesinin ve cehenneme atılmalarının temel sebepleri de bunlardır.

“İsrailoğullarından kâfir olanlar, Davud ve Meryem oğlu İsa diliyle lanetlenmişlerdir. Bunun sebebi söz dinlememeleri ve sınırı aşmalarıdır.

Onlar, işledikleri kötülükten, birbirini vazgeçirmeye çalışmazlardı. Andolsun yaptıkları ne kötüdür!”³⁴

“Sözlerini bozmaları sebebiyle onları (İsrailoğullarını) lanetledik ve kalplerini katılaştırdık. Onlar kelimelerin yerlerini değiştirirler (kitapları tahrif ederler). Kendilerine öğretilen ahkâmın (Tevrat'ın) önemli bir bölümünü unuttular. İçlerinden pek azı hariç, onlardan daima bir hainlik görürsün. Yine de sen onları affet ve aldırış etme. Şüphesiz Allah iyilik edenleri sever.”³⁵

Örnek 2: Allah'ın görülmesi

Âyetler müstakil olarak okunduğunda Kur'an'a göre mü'minlerin hem Allah'ı görebileceklerini, hem de göremeyeceklerini ileri sürmek mümkündür. Fakat birbirine zıd gibi görünen âyetler siyâk-sibâka dikkat edilerek birlikte okunduklarında;

“Gözler onu göremez; halbuki O, gözleri görür. O, eşyayı pek iyi bilen, her şeyden haberdar olandır.”³⁶

²⁹ Bakara 2/26.

³⁰ Bakara 2/26; Mâide 5/108; Tevbe 9/24, 80; Saf 61/5; Münâfikûn 62/6.

³¹ Bakara 2/258; Âl-i İmrân 3/86; Tevbe 9/19, 109; Kasas 28/50; Ahkâf 46/10; Saf 61/7; Cum'a 62/5.

³² Bakara 2/264; Mâide 5/59; Tevbe 9/37; Nahl 16/107.

³³ Mâide 5/51; En'am 6/144; Nahl 16/37.

³⁴ Mâide 5/77-78.

³⁵ Mâide 5/13.

³⁶ En'am 6/103.

Âyetinden, mü'minlerin onu dünyada iken göremeyecekleri,
 “Yüzler vardır ki gün ıslıl ıslıl parıldayacaktır. Rablerine bakacaklardır (O'un
 göreceklerdir).”³⁷
 âyetinden ise mü'minlerin onu kıyamette görebilecekleri anlaşılır.

8. Garip ve mücmel (kapalı) lafızların anlaşılması

Kur'an'daki bazı kelimeler toplumda kullanımının azlığı ve Cenâb-ı Alla-
 h'ın onlara özel bir anlam yüklemiş olması gibi sebeplerden dolayı garip ve
 mücmel olabilirler. Bu kelimeler, yer aldıkları âyette tek başına okundukları
 zaman anlaşılır bir anlam ifade etmezler. Birçok sefer bu kelimelerin anlamları
 siyâk-sibâk münasebetinin araştırılması neticesinde ortaya çıkar. Bu kısmın
 bazı örnekleri şöyledir:

Örnek 1: Kâri'a kavramı

Kâri'a Sûresi:

1. *Kâri'a (çarpacak belâ)!*
2. *Nedir o kâri'a?*
3. *Kâri'a'nın ne olduğunu sen bilir misin?*
4. *Dağlar atılmış renkli yünler gibi olur.*
- 6, 7. *O gün kimin tartıları ağır basarsa, hoşnut olacağı bir hayat içindedir.*
- 8, 9. *Kimin tartıları hafif gelirse, onun anası da hâviye (uçurum)dur.*
10. *O hâviyenin ne olduğunu sen nereden bileceksin?*
11. *O, kızgın ateştir.*

Surenin 1, 2, 3. âyetlerinde geçen “Kâri'a” kelimesinin anlamı “insanları
 korku ve dehşet ile çarpan şey” demektir. Ancak ilk üç âyette üç defa geçmesi-
 ne rağmen, bu âyetlerden kelimenin maksûd olan mânasını anlamak mümkün
 değildir. 4-9. âyetler okunduğunda Kâri'a'nın kıyamet olduğunu anlıyoruz.

Sûredeki ikinci garip kelime ise “Hâviye”dir. Aşağıya düşmek, sükut etmek
 anlamına gelen kelimenin 10. âyette açıkça ifade edildiği üzere “kızgın ateş =
 cehennem” anlamına geldiği anlaşılmaktadır.

Örnek 2: Târik kavramı

Târik Sûresi 1-3. Âyetler:

1. *Andolsun o göğe ve Târik'a,*

³⁷ Kiyâme 75/22-23.

2. *Târık nedir, bildin mi?*

3. *O, karanlığı delen yıldızdır.*

Âyetlerin siyâk-sibâk açısından tahlili:

1 ve 2. âyetlerde yer alan Târık, lügat mânası itibariyle “yola giden yolcu” ve “gece giden” anlamlarına gelir. Ancak kelimenin âyetteki anlamını, 3. âyeti okuyunca anlıyoruz: “*O, karanlığı delen bir yıldızdır.*”

Örnek 3: Helû' kavramı

Me'âric Sûresi 19-21. âyetler:

19. *Doğrusu insan helû' olarak (dayanaksız ve güçsü) yaratılmıştır.*

20. *Kendisine kötülük dokundu mu sızlanır.*

21. *Kendisine hayır dokundu mu cimrilik eder.*

Âyetlerin siyâk-sibâk açısından tahlili:

Helû', esasında kendisinde bir çabukluk mânası bulunan, bir taraftan tahammülsüzlük, mızıkçılık; bir taraftan da şiddet ve hırs gibi farklı kavramlar arasında bir huysuzluk ifade eden, mânası tam açık olmayan bir kelimedir.

Bu kelimenin anlamını 20. ve 21. âyetler açıklığa kavuşturmaktadır.

B. Mâna ve Hükümle İlgili Hâricî İlişkilerin Ortaya Çıkması

Siyâk-sibâkın ikinci temel fonksiyonu, sebep, şart, illet, hikmet, nüzul sebebi gibi mâna ve hükümle ilgili hâricî ilişkilerin ortaya çıkmasını sağlamaktır. Bu ikinci kısımda mâna ve hüküm lafızdan açıkça anlaşılma ile birlikte, bu mâna ve hükmü destekleyen hâricî ilişkileri lafızdan anlamak mümkün olmayabilir. Fakat lafız siyâk-sibâk itibariyle okunduğunda lafzın hâricî ilişkileri de anlaşılır. Bu hâricî ilişkiler, genellikle lafzın anlamını kuvvetlendiren, bazen de lafzın anlamının onlara bağlı olduğu hususlardır. Usûl-i fıkıh'ta “vaz'î hükümler” denilen ayırımların tamamı bu kısma dahildir.

1. Hükümün hikmetinin daha iyi anlaşılması.

Siyâk-sibâk dikkate alınarak bir âyetin tefsir edilmesi, bazen hem âyetin lafzına yüklenen anlamın, hem de hükümün hikmetinin doğru anlaşılmasını sağlar.

Örnek: İki kadının şahitliğinin bir erkek seviyesinde kabul edilmesinin hikmetinin anlaşılması.

Bakara 282. âyet (deyn âyeti): “*Ey iman edenler! Belirlenmiş bir süre için birbirinize borçlandığınız vakit onu yazın. Bir kâtip onu aranızda adaletle yazsın. Hiçbir kâtip*

Allah'ın kendisine öğrettiği gibi yazmaktan geri durmasın; (her şeyi olduğu gibi) yazsın. Üzerinde hak olan kimse (borçlu) da yazdırsın, Rabbinden korksın ve borcunu asla eksik yazdırmassın. Şayet borçlu sefih veya akli zayıf veya kendisi söyleyip yazdıramayacak durumda ise, velisi adaletle yazdırsın. Erkeklerinizden iki de şahit bulundurun. Eğer iki erkek bulunamazsa rıza göstereceğiniz şahitlerden bir erkek ile –biri yanılırsa diğerinin ona hatırlatması için– iki kadın (olsun), Çağırıldıkları vakit şahitler gelmezlik etmesin. Büyük veya küçük, vâdesine kadar hiçbir şeyi yazmaktan sakın üşenmeyin. Böyle yapmanız Allah nezdinde daha adaletili, şhadet için daha sağlam, şüpheye düşmemeniz için daha uygundur. Ancak aranızda yapıp bitirdiğiniz peşin bir ticaret olursa, bu durum farklıdır. Bu durumda onu yazmamanızda sizin için bir sakınca yoktur. (Genellikle) alışveriş yaptığımızda şahit tutun. Ne yazan, ne de şahit zarara uğratılsın. Eğer bunu yaparsanız (zarar verirsiniz) şüphe yok ki bu, sizin yoldan çıkmanız demektir. Allah'tan korkun. Allah size gerekli olanı öğretiyor. Allah her şeyi bilmektedir.”

Siyâk-sibâk açısından âyetin tahlili:

Âyetin hemen başında, geleceğe yönelik borçların yazılması emredilmiştir. İfade son derece açık olduğundan artık yazma ile hususlara girilmemesi gerekir. Ancak sadece yazma konusunda:

1. Alacaklı ve borçlu yazmasını bilmiyorsa, bir kâtibe yazdırmaları,
2. Kâtibe “adaletle yazsın” emri,
3. Kâtibe “Allah'ın kendisine öğrettiği gibi yazması”nın emredilmesi,
4. “Yazsın” emrinin tekrarlanması,
5. (Alacaklının bir talebi olmasa bile) borçlu “yazdırsın” denilmesi,
6. Borçlu için “Rabbinden korksın” ikazı,
7. Borçlu için “borcunu asla eksik yazdırmassın” ikazı,
8. Borçlu yazdıramayacak derecede zayıf birisi ise, velisi için “yazdırsın” denilmesi,
9. Velinin “adaletle” yazmasının emredilmesi gibi hususlar yazma konusundaki tekit, uyarı ve ikazlardır. Özellikle yeni Müslüman olmuş ve “iman kalplerine yerleşmemiş” insanların çokluğu adaletin sağlanması için sadece yazma ile ilgili bu ikazların yapılmasını gerekli kılmıştır.
10. Yazan... zarara uğratılmasın.

Eğer borç yazı ile tevsik edilemezse, Cenâb-ı Allah şahit tutma yoluyla borcun tevsikini istiyor ve yazma konusunda olduğu gibi bu hususta da üst üste tekit, ikaz ve uyarılar geliyor.

“Erkeklerinizden iki de şahit bulundurun.” sözü esas itibariyle şahitlik için yeterli bir sözdür. Ancak bundan sonra şu ikazlar geliyor:

1. Eğer iki erkek bulunamazsa, rıza göstereceğiniz şahitlerden bir erkek ile –biri yanılırsa diğerinin ona hatırlatması için– iki kadın (şahit olsun).
2. Çağırıldıkları vakit şahitler gelmezlik etmesin.
3. Büyük veya küçük, vâdesine kadar hiçbir şeyi yazmaktan sakın üşenmeyin.
4. Böyle yapmanız Allah nezdinde daha adaletli,
5. Böyle yapmanız ...şehadet için daha sağlam,
6. Böyle yapmanız ...şüpheye düşmemeniz için daha uygundur.
7. Biraz aşağıda yazma emri bir daha tekrarlanıyor: Alışveriş yaptığınızda şahit tutun.
8. Şahit zarara uğratılmasın
9. Eğer bunu yaparsanız (zarar verirsiniz) şüphe yok ki bu, sizin yoldan çıkmanız demektir.
10. Allah'tan korkun.
11. Allah size gerekli olanı öğretiyor.
12. Allah her şeyi bilmektedir.

Yazma konusunda 10, şahitlik konusunda 12 ikazın yapılması, her iki işin de kolay yapılabilen işler olmadığını gösterir. Esasen kâtipliğin ve şahitliğin böylesine zor olduğu ve kadının şahitliğinin âdet olmadığı bir yerde, erkeklerle birlikte de olsa onların da şahitliğinin kabul edilmesi kadınlar açısından bir teşrif ve yüceltmedir. Ancak bazı psikolojik ve sosyolojik sebeplerden dolayı bir kadının yanında ikinci bir kadının bulunması istenmektedir. Bu husus âyette “en tedille ihdâhümâ fe-tüzekkira ihdâhüme'l-uhârâ” ifadesiyle dile getirilmiştir. “Dalle” fiili Arapça'da çok nadiren “unutma” anlamında kullanıldığı ve siyâk-sibâk itibariyle de bu anlamın tercih edilmesini gerektiren bir husus olmadığı halde geçmiş müfessirler genellikle bu anlamı tercih etmişlerdir. Halbuki âyetteki ikazlar dikkate alındığında, yanlış yapmaya çok müsait bir durumun ortada olduğu görülecek ve kelimenin de bu bağlamda “yanlış yaparsa” anlamına geldiği anlaşılacaktır.

Âyetteki “tüzekkira” kelimesine “hatırlatsın” anlamı verilirken, “en tedille” ifadesine “unutma” anlamı verildiğinde, bu kelime “birisinin unuttuğu şeyi diğ-

ri ona hatırlatsın” anlamına gelir. Halbuki “en tedille” ifadesine “yanlış yaparsa” anlamı verilince, “tüzekkira” kelimesine verilen “hatırlatsın” anlamı, “unutulan bir şeyi hatırlatma” değil, bile bile yanlış yapmak isteyen bir kişiye bu hatasını hatırlatma, yani ikaz ve uyarı anlamını taşımaktadır. Tıpkı el-A'lâ sûresindeki “fe-zekkir” ifadesinin “*O halde (hakikati) hatırlat*”³⁸ anlamına geldiği gibi.

Bilimsel araştırmalar da göstermiştir ki kadınların hıfz yönünden erkeklerden geri kalır bir yanı yoktur. Dolayısıyla âyette iki kadının şahitliğinin bir erkek yerine kaim olması onların unutkanlıklarından değil, onların bazı psikolojik özellikleri ile sosyolojik gerçeklerdir. Bu durumlar (korku ortamı) da kadının bilerek de olsa erkeğe nisbetle daha fazla yanlış yapma neticesini doğurmaktadır.

2. Siyâk-sibâka uygun olan sebab-i nüzûl rivayetinin tercihine sebep olması

Siyâk-sibâkın fonksiyonlarından birisi de, bir âyetle ilgili olarak birden fazla sebab-i nüzul rivayeti bulunuyorsa, bunlar arasından siyâk-sibâka uygun rivayetin tercih edilmesini sağlamasıdır.

Örnek 1:

Nisâ 65. âyet: “*Yok yok, Rabbin hakkı için yemin olsun ki onlar aralarında çekiştikleri şeyde seni hakem yapmadıkça, iman etmiş olmazlar.*”

Bu âyetin sebab-i nüzûlü hakkında iki görüş bulunmaktadır:

a. Âyet, daha önce 60. âyette anlatılan –hüküm vermesi için Hz. Peygamber yerine, tağuta başvurmayı isteyen– bir münafıkla bir Yahudi'nin kıssası hakkında inmiştir. Yani bu âyet, öncesiyle irtibat (ittisal) halindedir. Bu görüş, Ata, Mücahid ve Şa'bî'nin kavlidir.

b. Bu âyet yeni bir konuya başlamaktadır ve başka bir kıssa hakkında inmiştir. Bu kıssa, şöyledir: Urve b. ez-Zübeyr'den (v. 94/712) rivayet edildiğine göre, Ensar'dan bir zat, hurmaların sulandığı bir su hakkında Zübeyr ile anlaşmazlığa düştü. Konu Hz. Peygamber'e intikal ettirildi. Hz. Peygamber Zübeyr'e: ‘Arazini sula, sonra da suyu komşunun arazisine gönder’ buyurdu. Ensarî, ‘O, senin halanın oğlu olduğu için, bu böyle oldu’ deyince. Hz. Peygamber'in yüzünün rengi değişti ve ardından Zübeyr'e, ‘Sen arazini sula; sonra da suyu duvar seviyesine ulaşıncaya kadar sakın salma!’ buyurdu.

³⁸ el-A'lâ 87/9.

Razî sebab-i nüzulle ilgili bu iki görüşten birincisini tercih ederek “Bu görüş, bana göre tercih edilmesi gereken (el-muhtar) bir görüştür” demekle, siyâk-sibaka uygun olanı tercih etmiştir. Bunun dışında Râzî, başkaca bir değerlendirme yapmamaktadır.

Örnek 2:

Bakara Sûresi 145. âyet: “*Yemin olsun ki (Habibim) sen, Ehl-i Kitab’a her türlü mucize ve delili getirsen de, yine onlar senin kıblene dönmezler.*”

Râzî bu âyetin sebab-i nüzûlüyle ilgili olarak şunu kaydediyor: Medine Yahudileri ve Necran Hıristiyanları Resûl’e (sav), ‘Bize senden önceki peygamberlerin getirdiği gibi bir âyet (mucize) getir’ demişlerdi. İşte bunun üzerine Allah Teâlâ bu âyeti inzal buyurdu.

Razî’nin âyet ve mezkur rivayet hakkında verdiği hüküm şöyledir: Doğruya en yakın olanı (el-akrab), bu âyetin yeni bir vaka hakkında nazil olmamış olmasıdır. Bilakis o, kıblenin değiştirilmesiyle ilgili ahkâmın bakiyesinden olmalıdır.

144. âyette sözü edilen kıblenin Mescid-i Aksa’dan Mescid-i Haram’a çevrilmesi olayıyla uygunluk arzetmediği için Râzî, 145. âyetin sebab-i nüzûlü olarak gösterilen rivayeti kabul etmemiştir.

Sonuç:

Kur’an âyetlerini siyâk-sibâk açısından değerlendirmek, Kur’an’ı doğru anlamamanın en önemli yollarından biridir. Kur’an’ı doğru anlamak, bizi doğru din anlayışına götürür. Asıl maksat da budur.

Siyâk-sibâka riayet etmeden yapılan yorumlar, bizi büyük ölçüde Kur’an’ı yanlış anlamaya götürür. Kur’an’ı yanlış anlamak, yanlış din anlayışına sahip olmak demektir. Yanlış din anlayışı ise, hem dünya hem ahiret açısından büyük bir felakettir. Söz gelimi nesihle ilişkilendirilen âyetlerin hiç biri siyâk-sibaka göre okunduğunda neshe delâlet etmemektedir. Fakat sözün ilk akla gelen lafzî anlamından yola çıkılarak, bu konuda bir sistem oluşturulma başarısı gösterilebilmiştir.

Kur’an’ı doğru anlamak için siyâk-sibâkın önemi her zaman vurgulanmış olmakla birlikte bu hususta geçmişte gereken özen ve ihtimamın gösterilmediğini söyleyebiliriz. Daha hassas bir okuma, bizi Kur’an’ı daha doğru anlamaya götürecektir.

Kaynaklar

- Cevherî, *es-Sihah Tâcü'l-Lüga ve Sihahu'l-'Arabiyye*, thk. Ahmed Atâr, Beyrut 1989.
- Esed, Muhammed, *Kur'an Mesajı*, çev. Cahit Koytak-Ahmet Ertürk, İşaret Yayınları, İstanbul 1999.
- İbn Manzûr, *Lisanü'l-'Arabi'l-Muhît*, Dâru Sader, Beyrut, trs.
- İbnü's-Sübki, *Cem'u'l-Cevâmi'*, I-II, Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-'Arabiyye, Mısır trs.
- Râgıb el-İsfehânî, *Müfredâtü Elfâzı'l-Kur'ân*, thk. Saffan Adnan Davûdî, Beyrut 1992.
- Râzî, Fahreddin, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, (nşr. Abdurrahman Muhammed), Mısır trs.
- Soysaldı, Mehmet, *Kur'an'ı Anlama Metodolojisi*, Fecr Yayınları, Ankara 2001.
- Şabân, Zekiyyüddin, *İslâm Hukuk İlminin Esasları*, çev. İbrahim Kâfi Dönmez, TDV Yayınları, Ankara 1990.
- Şâfiî, *er-Risâle*, Abdulkadir Şener - İbrahim Çalışkan, TDV Yayınları, Ankara 1996.
- Ünver, Mustafa, *Kur'an'ı Anlamada Siyâkın Rolü*, Sidre Yayınları, Ankara 1996.
- Yazır, Elmalılı M. Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, Fezâ Gazetecilik A.Ş., Almanya trs.